

len vergileri toplıyabildiği için, hususî memurlar vasıtasile sipahilerden daima bu berat muhteviyatı ve *defter sureti* sorulmaktadır. Timarlar dahilinde bu nevi berat fazlalarını toplamağa memur olan merkezî devlet memurlarına *m e v k u f ç u* denilmektedir. Bu mev-kufçuların sipahi timarları dahilinde bilhassa *Haymana* tabir edilen ve defterde yazısı olmıyan başıboş çiftçilerin verdikleri rüsumu toplamak için teftişler yaptıkları anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki Osmanlı İmparatorluğunda sık sık yapılan tahrirler vasıtasile, beratların ve defterlerin *yazusu* ile hak sahiplerinin hakikî gelirini birbirine uygun tutmağa ihtiyaç vardır. Nüfus ve servetin mütemadiyen artmakta olduğu yükseliş devirlerinde bu nüfus ve arazi tahrirlerinden herbiri, her zaman yeni yeni fazlalıklar çıkarmak suretile devletin gelirinin çoğalmasını mucip olduğu için sık sık yapı-lırdı. Fakat, ancak İmparatorluk teşkilâtı ile devlet otoritesinin kendisine mahsus kudreti haiz bulunduğu sıralarda yapılabilen bu işler bir müddet sonra imkânsız bir hale geldi.

* * *

Demek oluyor ki, burada tetkik ettiğimiz nüfus ve arazi tahrirleri ile bu tahrirlerin neticelerini tesbit ve hulâsa eden istatistik defterleri, Osmanlı İmparatorluğu nizam ve teşkilâtçılığının en büyük istinatgâhlarından birini teşkil etmektedir. Filhakika, devletin bünyesi ile idare ve vergi sistemlerinin icabı olarak, bu gibi umumî tahrirlerin muntazaman icra edilebilmesi ile mevzubahs defterlerin sıhhat ve intizamla tertibi hususları, devletin umumî hayatîyet ve kudretine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu sebeple, İmparatorluğun azamet ve inhitatının bütün tecellilerini bu tahrir defterleri üzerine aksetmiş bir halde mütalea etmek imkânı vardır: Bidayette, devlet iktidarının mütemadiyen arttığı itilâ devirlerinde memleket dahilinde bu gibi tahrirler muntazaman icra edilerek, muhtelif gelir kaynakları, nüfus ve toprak vaziyeti sahalarındaki tahavvüller sıhhatle takip ve tesbit edilebilmişlerdir. Fakat, memleketin en uzak köşelerine kadar gelir kaynaklarında vukua gelen tahavvül ve inkişafı adım adım takip edebilmek gibi muazzam işler, binbir türlü menfaati kurcalayan ve bütün bir cihanı devletin mutlak emirlerine râmetmek nev'inden bir kudret tezahürünü istilzam eden bu tahrirler idaresizlik yüzünden imkânsız bir hale geldikten sonra, bir daha başarılamaz olmuştur. Bu sebeple, bilhassa XVII nci asırdan sonra, devlet teşkilâtı hakikî kıymet ve manasını kaybederek soysuzlaşmağa başlamış, dev-

letin varidatı hesapsız ve kitapsız bir şekilde tasarruf edilerek mütegalibenin elinde kalmıştır.

Aynı müşahedeyi muhtelif devirlere ait *nüfus ve arazi tahriri defterlerinin* haricî şekillerini tetkik etmek suretile de yapmak ve istatistik işlerle bir devletin umumî vaziyeti, itilâ ve inhitat devirleri arasında kaydettiğimiz mevzubahs muvazâtu tesbit etmek mümkündür.

Filhakika, bu defterlerin muhtelif devirlere ait koleksiyonları tetkik edilecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu kuvvetle teessüs ve teşekkül etmekte olduğu devirlerde yazılan defterlerin intizam ve temizliğine hayran olmamak mümkün değildir. Bu devirde, devlet kudretile beraber, defterlerin kıt'ası, yazı ve intizamı hususları da tekâmül etmiş ve Kanunî Sultan Süleyman'la İkinci Selim devirlerinde, gerek kullanılan malzeme ve gerek yazı ve tertip tekniği, tasnif usulleri ve fihrist tertibatı bakımından azamî bir mükemmeliyete varmıştır. Bu suretle, Fatih veya İkinci Bayazıt devrine ait muhtasar, küçük, fakat kıt'ası, kâğıdı, cildi ve yazısı büyük bir zevkle intihap edilerek muktedir kâtipler tarafından tertip edilmiş olan defterler, gittikçe büyüyerek en zarif şekli ve zenginliği bulduktan sonra, yavaş yavaş tereddî etmeğe başlamıştır.

Bu suretle, zamanla Osmanlı İmparatorluğunda, her şey gibi, hakana mahsus defterlerin de gerek yazılış ve gerek muhafaza edilmiş şekillerinde büyük bir inhitat başlamıştır. Dört yüz sene evvel yazıldığı halde, bugün hâlâ parhyan kâğıt ve mürekkep daha sonraları yazılan defterlerde kullanılmaz olmuştur. Bizim bu nevi istatistik defterlerinin yazılarını bugün hâlâ bir canlı dekor gibi hayranlık duyarak tetkik etmemizi mümkün kılan zevkin asaleti ve onları tanzim eden elin meharet ve ihtimamı artık kalmamıştır; filhakika, bu devirlerde, defterleri yazan ve kullanan el, artık hoyrat, zevksiz ve cahildir. Yazı, eski güzelliğini kaybetmiştir: okunaksız, çirkin ve imlâsı bozuktur. Eski defterlere sonradan ilâve edilmiş olan derkenarlar, bu zevksizlik ve tereddînin derecesini göstermektedir: Sahifenin bütün tenasübünü ve zevkli tertibini bozan kaba ve büyük bir yazı, yanında bir mürekkep damlası veya çizilmiş bir kelime.. Daha muahhar devirlerde ilâve edilen kâğıtların sararmış ve mürekkeplerin rengi uçmuş olması da ayrıca nazarı dikkati celbetmektedir. Hulâsa, bu defterleri muahhar devirlerde kullanılanların onları kirlettikleri, züğürt bir zevk ve varlık içinde ciltleyip yamadıkları görülmektedir. Bu devrin kâtip ve memurunun zevk, seviye ve ihtimam düşkünlüğünü gösteren izler pek çoktur. İmparatorluğun son zamanlarındaki idarî ve malî bütün

murlar, hususî bir merasimle eski isimlerini terk ile bir mahles alırlar ve Defterhane avlusunda medfun pîrlerinin [12] ruhaniyetinden feyz alarak aralarında dinî bir tarikat mensuplarının âdâp ve muâşeretile bağılı bulunurlar ve ancak muayyen sene hizmet edip muayyen dereceleri bulduktan sonra bu defterlere bakmağa ehil sayılır ve ancak bundan sonra bu defterler üzerinde yapılan muamelelerin esrarını öğrenebilirlerdi.

Bu sebeple, bu defterleri görmek ve hakkile tetkik etmek yalnız ecnebler için değil bir çok mühim devlet ricali tarihçilerimiz için de mümkün olamamıştır. Bu yüzden en salâhiyettar diyebileceğimiz mevkileri işgal etmiş bulunan zatların kitaplarında bile, mevzubahs defterler ve tahrirler hakkında verilmiş olan malûmat, bütün tahrir defterlerinin bir arada ve elleri altında bulunmaması ve yukarıda bahsettiğimiz müşkülât dolayısıyla rahat rahat tetkiklerine imkân ve vakit bulamamaları veyahut bu hususta metodik bir tetkiki kendilerine mevzu intihap etmemeleri dolayısıyla, noksan mûtâlara istinat ettirilmiş istidlâllerden veya dolayısıyla temas edilmiş tâli bir meseleye ait kifayetsiz notlardan ibaret kalmıştır. Bu sebeple, bizim tetkikimizi bu sahada bir *ilk kalem tecrübesi*, hakikî malzeme üzerinde oldukça metotlu bir şekilde çalışmak suretile elde edilmiş sağlam malûmatı ihtiva eden *bir ilk etüd olarak* kabul etmek lâzımgelir.

Bizden evvel, bu tahrirlerle, tahrirlerin neticelerini tesbit eden defterlerden bahseden yerli ve ecnebi müelliflerin verdikleri malûmatın bizi tatmin edecek mahiyette olmadığını ve bu noksanların sebebini yukarıda kaydetmiştik. Burada, mevzubahs membalara ait nok-

[12] Eski Defterhane avlusunda medfun bir pîr'in bulunduğu ve bu pîr'in mezarıtaşında «Ser vermek olur sırrı ayân eylemek olmaz» diye yazılı olduğu söylenmekte ise de bu hususu tahkik edemedik. Rivayete göre, bu mezar, devrin büyük devlet adamlarından biri tarafından emredildiği halde defteri göstermeyen ve bu yüzden katlettirilen bir Defterhane memuruna âit idi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi arşivinde vaktiyle görmüş olduğumuz müsvedde halindeki bir yazıda da aynı hususu teyid eden şu satırlar mevcuttur: «Kalem-i Nişan: 5. Defterhane : 60. Defterhane-i 'Âmire Kâtiplerinin beheri beşer onar keselik ze'amete mâlik olmuşlar iken, yevmiye beşer onar gurusu harc-ı kitabete mâlik olmuşlar iken, yalnız erbâb-ı me-sâliha da ser vermek olur sırrı 'ayan eylemek olmaz' deyü derun-ı Defterhanede medfun babanın hilâfında düruğu irtikâb ettiklerinden me'azallahe te'alâ yine leyle-i gışaya muhtacın ve müdirin bir kavm-ı garibe olduğu keşşems fi vasatinnehar Defterhanede olan küttâbm ahvallerinden zâhir ve âşikârlardır.»

Tarihsiz olan bu müsvedde bizim tahminimize göre 1150 tarihlerine doğru yazılmış olabilir. Biz bu vesikayı henüz tasnif yapılmamış olduğu bir zamanda görmüş olduğumuz için numara zikretmek de mümkün olamamıştır.

sanlar ile müelliflerin birbirini tutmayan ve ekseriya müphem ve kifayetsiz kalan beyanatları hakkında bir fikir verebilmek için, bu müellifler arasında en fazla salâhiyettar addettiğimiz bazılarının fikirlerini hatırlatabiliriz. Bu hatırlayış sayesinde, bu fasılda Osmanlı İmparatorluğu'nda tahrirlerin ne zamandanberi ve ne gibi fırsatlarla, kaç defa yapılabilmiş olduğunu tesbit hususunda girişmiş olduğumuz araştırmalar sahasındaki hareket noktalarımızı ortaya koymuş ve bu hükümlerle bizim vardığımız neticeleri mukayese ve kontrol etmek fırsatını vermiş olacağız.

Filhakika, bu tahrirlerin icrası zamanları mühim bir mesele olduğu halde, bu mesele şimdiye kadar vesika ve vakıata uygun bir şekilde sarih olarak tesbit edilememiş bulunmaktadır. Bu hususta salâhiyettar müellifler ittifak etmiş değildir. Meselâ, *Lûtfi Paşa Asaf-nâme'sinde*, bu nevi tahrirlerin otuz yılda bir yapılmakta olduğunu kaydetmiştir [13] ve bu hüküm bizim burada elde ettiğimiz neticelere uygun görülmekte olduğu gibi, bazı eski kanunnamelerde de aynen bu şekilde yazılmış bulunduğu görülmüştür [14]. Diğer taraftan Defterhakanî ve Evkaf Nezaretlerinde bulunduğu için bu defterleri görmüş olması lâzımgelen *Mustafa Paşa Netayic-ül-vukuat* isimindeki kitabında, Osmanlı memleketlerinde yüz senede bir kere umumî tahrir yapıldığını ve İkinci Selim zamanında hitam bulan tahrirlerden sonra bir daha icra olunmadığını yazmaktadır [15]. Halbuki bizim bu tetkikin sonuna

[13] «Reayanın defâtiri defter-i divanda mazbuttur. Otuz yılda bir tahrir olunub mürde ve mariz çıkub tekrar yazılmak gerektir. Amma eski defter... noksan üzere olmamak gerek...» (Matbu nüsha sf. 24. İstanbul 1326).

[14] Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, Revan Köşkü kitapları arasında, 1923 numarada kayıtlı bulunan ve padişahlara umur ve idare-i memleket için lüzumlu işleri talim eden bir mecmuada şu satırlar yazılıdır:

«Benim devletlü hünkâрім, tahrir-i memleket gayet lâzımdır. Otuz yılda bir kere tahrir-i memleket kanundur. Bu hususa takayyüd lâzımdır. Benim devletlü hünkâрім, gayet dindâr müslüman adamlar tâyin olunub cümle memâlik-i mahrûsa bir oğurdan tahrir lâzımdır.

«Sen ki vezir-i a'zâsm hatt-ı humayun-ı se'adet makrûnım vüsûlünde memâlik-i mahrûsamın tahriri murad-ı humayunumdur eyü dindâr iş bilür adamlar tayin idüb cümle memâlik-i mahrusaml müceddeden hakk-u 'adi üzere tahrir itdürsin.»

[15] «Yüz senede bir kere umumî tahrir Osmanlı memleketlerinin bu kuruluşu icabından olduğu halde Sultan Selim-i sâni zamanında hitam bulan tahrirden sonra icrâ olunamadığına ve terakkiyât-ı megrûha sebebiyle dirlikler dahi hisselerle mun-kasem olub, bâhusus mürûr-ı zamanla dirliklerin hâvi olduğu arazide mamuriyet ve harâbi vukuundan nâşi yazusu yâni hasılat-ı mukayyedesi terakki ve tenezzül eylediğine mebnî beratlarda yazılan akçe bir emr-i itibari ve belki hissedârâna taksim-i hasılatı irâe için bir mizan hükmünde kalmıştır.» (sf. 145). Birinci tabı.

ilâve ettiğimiz tablolarda [16] aynı mmtakada yapılmış tahrirlerin neticelerini tesbit eden defterleri tarih sırasile sıraladığımız zaman görülecektir ki, bu tahrirler İkinci Selim zamanına kadar hemen her padişah zamanında yapılmıştır. Yalnız, her padişah değıştikçe emredilen tahrirlerin memleketin her tarafına teşmil edilmiş olup olmadığı meselesi tetkike muhtaçtır. Diğer taraftan, yine aynı tabloların tetkikinden anlaşılacaktır ki, İkinci Selim zamanından sonra bilhassa Üçüncü Murat devrinde yapılmış tahrirler de mevcuttur. Bu vaziyet karşısında Mustafa Paşa'nın meyzubahs neticeyi nasıl çıkarmış olduğu anlaşılammamaktadır. *Süleyman Sûdi Efendi*'nin Selânik ve Üsküb livalarında şeyhülislâm Ebussuud Efendi tarafından yapılan meşhur tahriri Rumeli kıt'asında yapılan ikinci tahrir olarak göstermesi de tetkike muhtaçtır [17]. Prof *Ebül'ulâ Mardin* de Mustafa Paşa'nın yüz senede bir tahrir faraziyesini kabul etmiş, yalnız haklı olarak *ilk yazının* Sultan Orhan zamanında icra edilmiş olduğunu da kaydetmiştir [18]. *Ömer Hilmi Efendi*'nin Ahkâm-ül-erazi ismindeki kitabında verdiği izahat [19] da çok kıymetli olmakla beraber son tahrirlere ait defterlerin adedini (970) olarak zikretmesi, ilerde göreceğimiz veçhile hakikate tamamen uygun değildir.

[16] Bu makalenin ikinci kısmına bakınız.

[17] «Rumeli kıt'asının ikinci tahririnde Selânik ve Üsküb sancaklarının tensikat-ı tahririyesi müftî-i meşhur Mevlâna Ebussuud Efendi marifetiyle icra kılındığı Defterhane-i Âmire'de mevcut olan âsâr ile müsbettir.» Defter-i muktesid (İstanbul, 1901, cilt 2, sayfa 8.

[18] «Bizde ilk def'a olarak Orhan Gazi zamanında birinci yazı ve Sultan Selim-i Sâni zaman-ı saltanatında da ikinci yazı muâmesi tatbik ve icra olunmuştur... Bunun için de her yüz senede bir tahrir-i arazi muâmesi kabul idilüb arazinin hâsılat-ı mukayyedesini ıslah ve tadil ve tayin olunur. Tarihte bu esas ancak iki defa tatbik ve icra edilmiş». (1938 senesi Arazi notları, sf. 75 ve 83).

[19] «İzah-ı mühim: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyenin 1737 maddesinde tezyirden emin olmakla mâmul-ün-bih idügi beyan olunan kayd-ı Defter-i Hakanî bervech-i âti izah ve tafsil olunur:

Şöyle ki eylevm Defterhane-i Âmirede mevcut ve mahfuz olub defâtir-i cedide tâbir olunan defâtir-i hâkaniyenin adedi 970 e bâliğ olmuştur. İşbu defâtir-i selâtin-i maziye-i âl-i Osman ve bâhusus Sultan Süleyman han ve Sultan Murad-ı han-ı sâlis hazerâti zaman-ı saltanatlarında eshab-ı fazl-ü kemâlden ve erbâb-ı ehliyet ve istikametden intihab ve tâyin olunan mütemen ve mevsuk muharrirler mârifetleriyle memâlik-i mahrusa-i şâhânedede bulunan kurâ ve mezârî ve mer'â ve orman ve yaylak ve kışlak ve arazi-i sâire ve cihet-i merbutiyetleri kemâl-i itina ile tahkik ve şekk-ü şüpheden sâlim olabilecek muntazam bir surette defâtir-i mezkûreye sept ve tahrir ve defâtir-i mezkûreden her birinin bâlâsı olvakitler hatı hümayun-ı şehinşahi ve tigrây-ı garrâ-i cihanbâni ile tezyin ve tevşih buyurulmuştur...»

Ahkâm-ül-erazi (İstanbul 1301) sf. 3.

Diğer bazı ecnebi ve yerli müellifler de bu tahrirlermişlerse de, yukarda ismi geçenlerden daha fazla malûmat vermişlerdir [19] mükerrerler.

Bizim yaptığımız tetkikata göre; bu tahrirler, yukarıda geçen müelliflerden bazılarının da kaydettiği gibi, daha ilkönce zamanından itibaren yapılmışa başlanmıştır.

Yalnız, bu müelliflerin kanaatlerinin hilâfına olarak, tahrirler yalnız fethedilen memleketlere mahsus olmak defaya inhisar etmek üzere değil, fakat Üçüncü Murat devrinde hemen her padişah zamanında tekrar edilmek üzere, birçoğu icra edilebilmişlerdir.

Bizi bu hükmü verdirmeye sevkeden deliller pek çoktu deliller arasında bizzat muhtelif devirlere ait olmak üzere mevcut bulunan tahrir defterlerinin en büyük bir ehemmiyeti lâzımgelirse de, maalesef bu defterlerin her devre mahsus koleksiyonları tamam değildir. Meselâ, Birinci Murat devrine üzere elimizde bir tek defter mevcut olduğu gibi, Fatih devrinde mahsus bulunan ve çoğu parça halinde olan defterler [20] in sayısında geçmemektedir. Bu vaziyet karşısında, mevzu bahis defterlerin mî tahrirlere ait koleksiyonların cüzleri veya yeni fethedilen memleketlere mahsus olmak üzere yapılmış kısmî tahrirlerden ibaretilmelerini tayin etmek güç bulunmaktadır.

Bununla beraber, Fatih devrinde memleketin hemen her tarafında müteaddit tahrirler yapıldığı muhakkaktır [21].

Aşağıya dercettiğimiz bir hüküm suretinde de [22] Fatih Sultan

[19] mükerrerler] Sadettin, II, p. 378. Belin, Régime des fièfes l'islamisme et particulièrement en Turquie. Paris 1870. p. 42, 60.

[20] Bu defterlerden birisi Ahmet Refik tarafından «Fatih Sultan Mehmed Han'ın cæli» namı altında Türk Tarih Encümeni mecmuasında neşredilmiştir. (1340, N° 78), sf. 25).

[21] Evliya Çelebi seyahatnamesinde muhtelif vesilelerle bir Ebülfeth Mehmed Han tahririnden bahsetmektedir. Meselâ, «Ebülfeth Mehmed Han Anadolu vilâyetini tahrir ettiği sırada İzmid'de Anadolu'dan bir sancak tahrir etmiştir.» Cild 1, sahife 63. Amasya için de «Ebülfeth zamanında Sivas eyaleti dahilinde Amasya binalarının makarrıdır deyü tahrir olunmuştur». Cild 2, sahife 183. (27 numaralı bakınız).

[22] Hazreti hak cellet 'azametühu ve 'ammet rahmetühu ve bereketühu mahzûza lâ üfundan ve ihsanından ben kuluna vaktâki memâlik-i mahruisa-i Osmaniyenin saltanatı (m) lâyük ve erzanı görüb tac-ı zillullâh ile serfirâz itdi ber muceb-i teşvîk-i şükri vacibün'inde vusul-ün-ni'meti) edâen lişşükriillâh 'inayet-i şâhâne idib havâz-i hükümetinde ve kabza-i tasarrufta olan memleketün reyası muntazam-ül-hâl olmağičün mücedded yazılmak emreyleyüb vilâyet-i Karaman ki memâlik-i mezkû-

ilâve ettiğimiz tablolarda [16] aynı mmtakada yapılmış tahrirlerin neticelerini tesbit eden defterleri tarih sırasile sıraladığımız zaman görülecektir ki, bu tahrirler İkinci Selim zamanına kadar hemen her padişah zamanında yapılmıştır. Yalnız, her padişah değıştikçe emredilen tahrirlerin memleketin her tarafına teşmil edilmiş olup olmadığı meselesi tetkike muhtaçtır. Diğer taraftan, yine aynı tabloların tetkikinden anlaşılacaktır ki, İkinci Selim zamanından sonra bilhassa Üçüncü Murat devrinde yapılmış tahrirler de mevcuttur. Bu vaziyet karşısında Mustafa Paşa'nın mevzu bahis neticeyi nasıl çıkarmış olduğu anlaşılammaktadır. *Süleyman Sûdi Efendi*'nin Selânik ve Üsküp livalarında şeyhülislâm Ebussuud Efendi tarafından yapılan meşhur tahriri Rumeli kıt'asmda yapılan ikinci tahrir olarak göstermesi de tetkike muhtaçtır [17]. Prof *Ebü'lulâ Mardin* de Mustafa Paşa'nın yüz senede bir tahrir faraziyesini kabul etmiş, yalnız haklı olarak *ilk yazının* Sultan Orhan zamanında icra edilmiş olduğunu da kaydetmiştir [18]. *Ömer Hilmi Efendi*'nin Ahkâm-ül-erazi ismindeki kitabında verdiği izahat [19] da çok kıymetli olmakla beraber son tahrirlere ait defterlerin adedini (970) olarak zikretmesi, ilerde göreceğimiz veçhile hakikate tamamen uygun değildir.

[16] Bu makalenin ikinci kısmına bakınız.

[17] «Rumeli kıt'asının ikinci tahririnde Selânik ve Üsküb sancaklarının tensikat-ı tahririyesi müftî-i meşhur Mevlâna Ebussuud Efendi marifetiyle icra kılındığı Defterhane-i Âmir'e'de mevcut olan âsâr ile müsbettir.» Defter-i muktesid (İstanbul, 1901, cilt 2, sayfa 8).

[18] «Bizde ilk def'a olarak Orhan Gazi zamanında birinci yazı ve Sultan Selim-i Sâni zaman-ı saltanatında da ikinci yazı muâmelesi tatbik ve icra olunmuştur... Bunun için de her yüz senede bir tahrir-i arazi muâmelesi kabul edilüb arazinin hâsılât-ı mukayyedesi ıslah ve tadil ve tayin olunur. Tarihte bu esas ancak iki defa tatbik ve icra edilmiş». (1938 senesi Arazi notları, sf. 75 ve 83).

[19] «İzah-ı mühim: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyenin 1737 maddesinde tezvirden emni olmakla mâmul-ün-bih idüğü beyan olunan kayd-ı Defter-i Hakanî bervech-i âti izah ve tafsil olunur:

Söyle ki eyleyem Defterhane-i Âmirde mevcut ve mahfuz olub defâtir-i cedide tâbir olunan defâtir-i hâkaniyenin adedi 970 e bâliğ olmuştur. İşbu defâtir-i selâtin-i maziye-i âl-i Osman ve bâhusus Sultan Süleyman han ve Sultan Murad-ı han-ı sâlis hazerâtı zaman-ı saltanatlarında eshab-ı fazl-ü kemâlden ve erbâb-ı ehliyet ve istikametden intihab ve tâyin olunan mütemen ve mevsuk muharrirler mârifetleriyle memâlik-i mahrusa-i şâhânedede bulunan kurâ ve mezâri' ve mer'â ve orman ve yaylak ve kışlak ve arazi-i sâike ve cihet-i merbutiyetleri kemâl-i itina ile tahkik ve şekk-ü şüpheden sâlim olabilecek muntazam bir surette defâtir-i mezkûreye sept ve tahrir ve defâtir-i mezkûredeki her birinin bâlâsı olvakitler hatı hümayun-ı şehinşâhî ve tigrây-ı garrâ-i cinanbânî ile tezyin ve tevşih buyurulmuştur...»

Ahkâm-ül-arazi (İstanbul 1301) sf. 3.

Diğer bazı ecnebi ve yerli müellifler de bu tahrirlerden bahsetmişlerse de, yukarda ismi geçenlerden daha fazla malûmat vermiş de-gillerdir [19 mükerrer]

Ezim yaptığımız tetkikata göre; bu tahrirler, yukarda ismi geçen müelliflerden bazılarının da kaydettiği gibi, daha ilk padişahlar zamanından itibaren yapılmaya başlanmıştır.

Yalnız, bu müelliflerin kanaatlerinin hilâfına olarak, mevzubahs tahrirler yalnız fethedilen memleketlere mahsus olmak veya bir iki defaya inhisar etmek üzere değil, fakat Üçüncü Murat devrine kadar hemen her padişah zamanında tekrar edilmek üzere, birçok defalar icra edilebilmişlerdir.

Bizi bu hükümü verdirmeğe sevkeden deliller pek çoktur ve bu deliller arasında bizzat muhtelif devirlere ait olmak üzere elde mevcut bulunan tahrir defterlerinin en büyük bir ehemmiyeti haiz olması lâzımgelirse de, maalesef bu defterlerin her devre mahsus olan kolleksiyonları tamam değildir. Meselâ, Birinci Murat devrine ait olmak üzere elimizde bir tek defter mevcut olduğu gibi, Fatih devrine mahsus bulunan ve çoğu parça halinde olan defterler [20] in sayısı da 30 u geçmemektedir. Bu vaziyet karşısında, mevzubahs defterlerin umumî tahrirlere ait kolleksiyonların cüzleri veya yeni fethedilen memleketlere mahsus olmak üzere yapılmış kısmî tahrirlerden ibaret olup olmadıklarını tayin etmek güç bulunmaktadır.

Bununla beraber, Fatih devrinde memleketin hemen her tarafında müteaddit tahrirler yapıldığı muhakkaktır [21].

Aşağıya dercettiğimiz bir hüküm suretinde de [22] Fatih Sultan

[19 mükerrer] **Sadettin, II**, p. 378. **Belin**, Régime des fiêfes militaires dans l'islamisme et particulièrement en Turquie. Paris 1870. p. 42, 60.

[20] Bu defterlerden birisi **Ahmet Refik** tarafından «Fatih zamanında Kocaeli» namı altında Türk Tarih Encümeni mecmuasında neşredilmiştir. (1340, N. 1 (78), sf. 25).

[21] **Evliya Çelebi** seyahatnamesinde muhtelif vesilelerle bir **Ebülfeth Mehmed han** tahririnden bahsetmektedir. Meselâ, «Ebülfeth Mehmed han Anadolu vilâyetlerini tahrir ettiği sırada İzmit'de Anadolu'dan bir sancak tahrir etmiştir.» Cild 2, sahife, 63. Amasya için de «Ebülfeth zamanında Sivas eyaleti dahilinde Amasya beyinin makarındır deyü tahrir olunmuştur». Cild 2, sahife 183. (27 numaralı nota bakınız).

[22] Hazreti hak cellet 'azametühu ve 'ammet rahmetühu ve bereketühu mahzâ lütfundan ve ihsanından ben kuluna vaktâki memâlik-i mahrusa-i Osmaniye'nin saltanatı (nı) lâyıq ve erzamı görüb tac-ı zillullâh ile serfirâz itdi ber mucib-i (eşşükrü vacibün'inde vüsul-ün-ni'meti) edâen lişşükrillâh 'inayet-i şahâne idib havza-i hükümetinde ve kabza-i tasarrufta olan memleketün reayası muntazam-ül-hâl olmağışün mücedded yazılmak emreyleyüb vilâyet-i Karaman ki memâlik-i mezkû-

Mehmed'in, tahta geçtikten sonra, kanunu Osmanîye muhalif bid'atler olduğunu işiterek, diğer vilâyetlere olduğu gibi, Karaman vilâyetine de tahrir emini gönderdiğini göstermektedir [23].

Aynı şekilde, Fatih devrinden evvel yapılmış tahrirlerin de mevcut bulunduğu, yine bu makalenin sonunda aynen dercedilmiş bulunan kayıtların tetkikinden anlaşılmaktadır:

Meselâ XXXII numaralı kayıтта, Bursa'da Fatih devrinden evvel yazılmış olan bir «defteri kadîm» de mülk kaydedilen bir yerin Fatih devrinde (âvân-i nesihde) mülkiyetinin kaldırıldığı, fakat İkinci Beyazıt devrinde iade edildiği yazılıdır. XXXVI numaralı kayıt ise, Teke livasına ait olup Fatih devrinde yazılmış bulunan defterde, aynı mntakada daha evvel yazılmış bir Edhem Bey ve Oruç Bey defterlerinden ve nihayet, Yahşi Bey defterinden bahseldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, XXXIX numaralı kayıтта, Aydm'da Fatih devrinde yazılmış olan bir defterde, bir eski defter suretinden ve ondan sonra da bir Murat Çelebi defterinden bahsedildiği zikredilmiştir. XXXIII kayıтта da, Fatih devrinde yazılmış bir Aydm defterinde aynı şekilde bir «atik defter» den, bir Mevlânâ Abdülkerim defterinden ve nihayet diğer bir «defteri kadîm» den bahis vardır. Serez'de Fatih zamanında yazılan bir defterde Umur Bey defterinden ve defteri kadimden bahsedilmektedir. Şu halde, bu mntakalarda Fatih devrinden evvel veya Fatih devrindekiler de dahil olmak üzere en az üç defa tahrir yapılmış olduğu anlaşılmaktadır [24].

Filhakika, bizim mevzubahs ettiğimiz kayıtlara benzer daha yüz-

renin mülhakatından ve muzafâtmdandır ahvâli reayası muhtel olduğu ecilden ana dahi ü m e n â gönderüb timarın ve evkafın ve emlâkin yazub defter itmek emreyledikten sonra sem'i şerifime şöyle istimâ' olundu ki vilâyet-i mezbûrda şer'i nebevî'ye ve kanunu Osmanî'ye muhalif bid'atler olub anda olan reayaya ve zulümler vâkı' olurmuş Ol cihetden iftihar-ül-'ulema-il-kirâm Mevlâna Muhiiddin dâmet fezâilühunun ki Mevlânâ Vildan dimekle meşhurdur kemâli emânetine ve diyânetine i'timâd idüb emreyledim ki olvilâyetin her yerine varub teftiş ve tefehhus idüb ne yerde ki şer'a ve kanuna muhâlif bid'at bula ref' idüb huccet vire Mezkûr Mevlânâ dahi emr-i şerifim mucebince ol vilâyete varub teftiş idüb ref' itdîği bida'ı defter idüb gelüb dergâh-ı mu'allâma 'arzeyledi Ben dahi kabul idüb mukarrer kıldım ve büyurdüm ki: müşar-ün-ileyh Mevlânâ ol vilâyete bir kanunnâme yazub memleket-i Osmaniyede câri olan kavanini küllîye ve ref' itdüğü bida'ı ve mehâyifi bitemâmihâ dercoluna

[23] Bu kayıt, makalenin sonunda aynen dercedilmiş olan tahrir talimatının mukaddemesine tamamen uymaktadır. Orada da tahta geçen padişahın mülkünü iyi tanınması ve adaleti temin için tahrir ve teftiş emrettiği yazılıdır. Bu hususta II numaralı kayda ve 26 numaralı notun bulunduğu yere de bakınız.

[24] İktisat Fakültesi Mecmuasının birinci sayısında Kulluklar ve ortakçı kullar hakkında neşrettiğimiz makalenin 4 numaralı notuna da bakınız.

lercesinin tetkikinden anladığımızı göre, hemen her mmtakada, daha evvelki devirlere ait tahrirlerin neticelerini tesbit eden birtakım «atik», «köhne», «kadım» veya «akdem» defterler mevcuttur. Bu kayıtlar, Osmanlı İmparatorluğunda arazinin her saltanat tebeddülünde veya lüzum görüldükçe muntazaman tahriri an'anesini en eski zamanlara kadar çıkarmak lâzımgeldiğini ispat etmektedir. Bu suretle, çok defa defterlerin zaman ve eskiliğini tayin güç olduğundan Kanunî zamanında yazılan Hüdavendigâr livasının ekser defterlerinde, tahrir eminlerinin isimlerine izafeten, Halil Bey, Mevlânâ Kirmastı, Çakır Ağa, Mevlânâ Ali Çelebi, Şebî Zade defterleri namı altında anılmakta [25] olan defterlerden bahseldüğü gibi; aynı şekilde yine Kanunî zamanında yazılan Kütahya defterlerinde de, Timurtaş, Abdülkerim, Sarı Seydî, Ali Çelebi ve Mevlânâ Şuccâ defterlerinden bahis vardır.

3. — XVI nci asra ait bir tahrir talimatının tetkiki:

Tahrirlerin nasıl yapıldığını tetkik için takibi lâzımgelen en iyi yolun, vaktile bu gibi tahrirlerin icrası için merkezden verilmiş emir ve talimatın gözden geçirilmesi olacağı tabiidir. Bu maksatla, Kanunî Sultan Süleyman devrinde tahrir için verilen emirlere nümune olacak bir hüküm suretini [25'] diğer bazı tahrir emirleriyle birlikte tetkik etmek niyetindeyiz.

Tahrirler niçin yapılırdı?

Mevzubahs talimat [26] hümmün (1) numara ile ayırdığımız mukaddemesinde padişahların tahta geçmelinin umumiyetle birer umu-

[25] XXX, XXXI ve XXXV numaralı kayıtlara bakınız. Bu eminlerden birçoklarının isimlerinin işaret ettiği müteaddit tahrirleri, bugün mevcut defterlerin aşağıda neşredeceğimiz listeleri arasında zikredeceğiz.

[25'] Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan köşkü kitapları arasında 1935 numarada kayıtlı bulunan Kanun mecmuasının 82 nci sahifesinde yazılı bulunan bu talimatın tam metni makalenin sonunda aynen dercedilmiştir. (Sahife: 39). Bu talimata müşabih, fakat daha muhtasar iki hüküm sureti de Bayezitte Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde 1970 numaralı mecmuanın 72 ve 114 üncü sahifesinde bulunmaktadır.

[26] Aynı lisana, 22 numaralı not halinde aynen zikrettiğimiz, Fatih devrine ait bir tahrir emri suretinde de tesadüf etmiş bulunuyoruz. 977 tarihli Ankara icmal defterinin mukaddemesini teşkil eden II numaralı kayıтта da, cülûs münasebetile

mî tahrir vesilesi teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Esasen, her padişah değıştikçe, her türlü berât ve tezkere sahiplerinin ellerindeki dirlik beratları ile vakıfname ve mülknamelerini tecdit etmeleri ve yeni padişahıtan *mukarrernâme* almaları âdetdir. Bu sebeple de yeni tahrirlere lüzum hasıl olacağı aşikârdır.

Burada tetkik ettiğimiz hükmün mukaddemesine göre, kendisine padişahlık nasip olan şahsın, bu büyük olduğu derecede mes'uliyetli vazifenin şükrünü eda edebilmesi için, memleketin hakikî vaziyetini bütün teferruatıle tesbit ettirerek kavraması, zamanla meydana çıkmış olması mümkün olan yolsuzlukları ve haksızlıkları ortadan kaldıracılamak için de teftiş ettirmesi «lâzım ve vacip» addedilmektedir. Filhakika, ancak bu tahrir ve teftişler sayesinde ki yeni padişah vaziyeti kavrayıp ona göre «muhalifi defter ve mugayiri kanunı mukarrer» birçok işlerin önüne geçmeğe ve memlekette mühim birtakım tensikat ve icraat yapmağa muktedir olabilecektir.

Tahrir eminlerinin, tahrirlerin maksatları hakkında yazdıkları *mukaddemelerde* de umumiyetle bu hususlar tebarüz ettirilmektedir. Meselâ «I» numaralı kayda göre, «müruru eyyam ile âdetlerin muhtel olması» bir emri zarurîdir. Bu cihetle vakit vakit umum memleketin teftiş ve tahriri ile hesabı kitabı bozulan, defterlerdeki isim ve rakamları tegayyüre uğrıyan memlekete bir nizam vermek lâzımgelmektedir [Kayıt: III, IV, VI, VII]. Bu arada 'avâriz tabir edilen ve hane adedine göre tevzi edilen bir vergiyi toplamak için, bu vergiden muaf olan ve olmıyan *hane adedinin* sıhhatle bilinmesine lüzum hâsıl olmasının da, bu tahrirlerin gayelerinden biri bulunduğru mevzubahs talimat — hükmün «14» numaralı kısmından anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde vakıflardaki suiistimalleri teftiş ile idarî ve malî sahadaki tensikat için de bu gibi tahrirler bir vesile teşkil etmektedirler [kayıt, XXI]. Filhakika, Fatih Mehmet devrinde olduğu gibi, yapılan tahrirlerde bazan bütün memleket mülk ve vakıflarının sıkı bir teftişten geçirilerek büyük bir kısmının *nesh* edildiğri ve bu suretle toprak sahibi yerli asalet sınıflarının memleket dahilindeki hüküm ve nüfuzlarına büyük bir darbe vurulmak istenildiğri anlaşılmaktadır [27].

umumiyetle «eslâf-ı mülûke sülûkla» uzak yakın her canibe tahrir heyetleri gönderilerek vilâyetlerin mufassal ve mücmel şekillerde yazdırıldığı gibi, bu meyanda Ankaranın da tahriri lâzımgeldiğri yazılmaktadır. I numaralı kayıtta aynı lisan Aydın lıvası için kullanılmıştır. (XI numaralı kayda da bakınız.)

[27] Fatih Sultan Mehmedin bu sahadaki icraatı, memleketin içtimal bünyesini ve devletin siyasî otoritesini büsbütün yeni esaslara göre tadil ve tanzim teşebbüsü olmak itibarile, büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Gayet cür'etkârane ve cezri

Fakat, ancak istisnaî olarak yapılmasına teşebbüs edilen bu nevi ten-sikat ve icraatın ehemmiyet ve şumulü ne olursa olsun, tahrirle-rin en mühim vazifesi timar işlerini tanzim etmekten ibarettir.

Filhakika, yukarda da izah ettiğimiz gibi, Osmanlı İmparatorlu-ğunda dirlikler, sahiplerine hesapsız kitapsız bir şekilde *götürü* olarak, tabiri mahsusile mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ul-kıdem olarak, bahşe-dilmiş değildir. Bu sebeple, devlet murakabe ve kontrolüne karşı ka-palı; idarî, adlî ve malî bakımdan birtakım imtiyaz (immunité) ları olan bir bütün teşkil etmezler. *Defter sureti* sormak, defterde isimleri yazılı olmıyan ve *haymana* tabir edilen kimselerin öşür ve rüsumlarile Cizye, Ağnam Resmi gibi her yerde doğrudan doğruya padişaha ait bulunan vergileri toplamak için, *mevkufat eminleri* ve müfettişler timara müdahale ederler. Bu vaziyet karşısında sipahiler, ancak be-ratlarında ve ellerindeki defter suretlerinde yazılı şahısların muay-yen olan öşür ve rüsumlarını tophyabilirler. Bu beratların yazılarına göre, harbe beraberlerinde götürmekle mükellef oldukları müsellâh asker adedi artacağı cihetle, zamanla bu gibi istihkak sahiplerinin ellerinde bulunan beratlardaki *yazu* ile dirlikleri dahilinde tahsil et-mekte oldukları vergi miktarı birbirini tutmamaya başlayacak olursa devlet teşkilâtı için büyük müşküller meydana çıkar. Bu vaziyette, zamanla köy halkının artması ve o civarın imarı sayesinde husule gel-mesi melhuz bulunan tezayütlerin sipahinin elinde kalmaması için, zaman zaman teftişler ve tahrirler yaptırarak yeni vaziyetleri tesbit etmek lâzımgeldiği gibi; aksi bir ihtimal ile, dirlik sahiplerinin elle-rindeki *berat yazusunu* tutturamadıkları takdirde, uhdelerinde bulu-nan mükellefiyetleri yerine getiremeyecek bir vaziyete düşmelerine mâni olmağa da çalışmak lâzımdır. Bu sebeple, ancak pek aşağı ev-safı haiz asker ve harp âletleriyle padişah seferlerine iştirak edebile-cekleri veya tamamen izharı aczedecekleri cihetle, vakit vakit dir-liklerin vaziyetlerini tetkik etmek lâzımgelir. İşte, Osmanlı İmpara-torluğunun idarî - malî teşkilâtı icabı, sırf bu dirlik gelirlerini berat

bir hareketi temsil eden bu teşebbüs o zamanlar tamamen muvaffak olmamış ve Fatih'in ansızın vukubulan ölümünü müteakıp, payitahttaki karışıklıkları ve Nişancı Paşanın katlini mucip olduğu gibi; yeni padişah Veli Bayezit da irticaî bir hare-ketle, Fatih devrinde ellerinden alınan mülkleri kısmı azamı itibarile sahiplerine iade etmiye mecbur olmuştur. Bu hususta hazırlanmış bulunduğumuz bir etüdü ya-kında neşretmek niyetindeyiz. Bununla beraber, daha şimdiden bu meselenin Tür-kiye içtimaî tarihinde kendisini ne şekilde vazetmekte bulunduğu hakkında bir fikir edinmek isteyenler, Paris'te çıkan *Annales d'histoire sociale* mecmuasının XI inci cil-dinde *Les problèmes fonciers dans l'Empire Ottoman au temps de sa fondation* adlı makalemize bakabilirler.

yazularma göre tensik ve ayar etmek için bile, sık sık tahrirler yapılmaya ihtiyaç vardır. Saltanat tebeddülleri, 30-40 sene gibi bir nesil değişme müddetleri zarfında bu lüzumlu tahrirlerin icrasına vesile vermekte olduğu için, ekseriya umumî tahrirlerin mebdeî olarak kabul edilmişlerdir.

Bu makalenin sonuna konmuş olan kayıtlarda da bu cihetler açıkça izah edilmektedir. Bu hususta bir misal vermiş olmak için, VIII numaralı kaydı ele alacak olursak, orada Kastamonu civarında mevcut timarlardaki köylerin Celâlî eşkiyası yüzünden harap olduğu cihetle eskiden yirmi bin akçe getiren zeametlerin bundan böyle ancak dört, beş bin akçe getirebildiği ve içlerinde *yazusun tutar* ancak yirmi otuz timar ve zeamet kaldığı ve dirlik sahiplerinin «sefer teklif olundukta sefere eşmeğe tahammülleri olmamakla ekseri zeamet ve timarların bırakup hâli» kodukları anlaşılmaktadır. Bu vaziyet karşısında, «yarar ve dilâver ve harp ve darba kadir cengâver yiğitler» bulabilmek için, devlet, yeni tahrirler yaptırarak, dirlikleri yeni vaziyete göre yeniden tevzi ve taksim ettirmeğe karar vermiştir. Filhakika, mevzubahs kaydın bulunduğu defterin tetkikinden anlaşıldığı veğhile, bu maksatla mahallinde yeni bir tahrir icra etmiş olan hey'etin teklif ettiği yeni tevzi ve taksim projesi, icmal defteri şeklinde padişaha arz edilmiş ve padişah da el yazısıyla defterin başına «mâkbuli hümayûnum olmuştur» ibaresini yazarak bu icmal defterlerinin muhteviyatını tasdik etmiştir.

— Devamı var —

Tahrirlere dair hüküm ve kayıtlar

SURET-İ KANUNNAME-İ KİTABET-İ VİLÂYET Kİ NİŞAN-İ HÜMAYUN YAZILUR [*]

Nişan-ı şerîf-i âlişân hükmü oldur ki

1. Hazret-i mâlik-ül-mülk celle zikruhû serîr-i saltanatı **cenâb-i ceîâdetmeabıma müyesser eylemeğin** bu mevhibet-i azimenin şükri mukabelesinde zimmet-i himmet-i seniye-i husrevâne ve kemâl-i ma'-delet-i aliye-i padişahâneme vâcib ve lâzım oldu ki

Cemî-i reâyây-ı vilâyet ve âmme-i reâyây-ı memleketin emâkîmine ve mesâkinine ve kazâyasmm cümle-i hususiyâtma ve etvâr ve evzâ'ım keyfiyyâtma ve kemmiyyâtına ve meâhiz-i emvâle ve esbâb-ı husûlüne ve erbâb-ı timar mahsulâtının furû'ına ve usûline 'ilm-i serifim muhît ola Hususâ muhâlif-i defter ve mugayir-i kanunu mukarrer reâyâdan alınan emvâlin vefret-i zulmünden ve kesret-i tazallümünden ve eshâb-ı timar ile reâyâ ortasında olan muhâsamatın vüfur-u şikâyetinden ve himayet-i vilâyet için illere teklif-i 'avarız olundukda mikdar-ı hanelerine ve evkaf-ı müslimîn ahvâline ve masârif-i mu'ayyenelerinde mutasarrîfinin ihtimamlarına ve taksirâtlarına vukuf ve ittilâ'ım olmak mühim ve lâzım olduğu ecilden

2. Her vilâyete **bir e m î n** ve bir **k â t i b** gönderüb cüz'i ve külli nakir-ü kıtmir defter idüb defterden hariç bir nesne konmamak emreyleyüb ve el-hâlet-i hâzihî filân sancağım yazmak için kıdve-tül-emâcid vel-ekârim câmi-ul-mehâmid vel-ekârim filân zîyde mecdühunun kemâl-i emânet ve diyânetine i'timadım olmağın anı **e m î n** ve fahr-i erbâb-ı kalem filân zîyde kadrühunun vüfur-i kifayet ve istikametine i'timad eylemeğın anı **k â t i b** ta'yım idüb buyurdum ki:

Ol sancağa varub ol yerlerde vâkı' olan şehirlerden ve kasabâtdan ve kurâdan ve mezârî'den ve arâziden ve bağdan ve bağçeden ve ef-

[*] Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi, Revan Köşkü kitapları arasında, 1935 numarada kayıflı bulunan bir kanun mecmuasının 82 nci sayfasından alınmış olan bu hüküm sureti tahrirler için verilecek tâlimat - emirlere bir nümunedir. Kanunı Sultan Süleyman devrine âittir.

râddan ve eşhasdan filcümle ebvâb-ı mahsulâtın senevîsinden ve şehri-sinden ve yevmîyesinden ve bâdihevâsından kalil ve kesir nakir-ü kıtmir timarda ve evkafda ve emlâkde ve reayây-ı timarda ve evkafda ve emlâkde vâkı' olan yerlerde mu'aflardan her ne var ise yağcıdan ve küreciden ve çeltükçiden ve yörükden ve canbazdan ve ehâli-i ma'den ve sayyadın ve doğancı ve katrancı ve yaya ve müsellemler halkından bilcümle ol sancakda her ne var ise defter olunub efrâd-ı nasdan bir ferd ve ebvâb-ı mahsulâtın bir habbe cüz'î ve külli harici-ez-defter nesne kalmayub yazılmak için ferman-ı hümayunum şöyle câri ve nâzil oldu ki

3. Eshab-ı timarın e'âlisinden ve edânîsinden bizzat kendüleri mübaşir olanlar binefsihim ve kendüleri mübâşeret eylemeyüb kaim-mekamları ve mübâşirleri hacet olanların mübâşirleri ol yerin kadılarıyla emînlerim huzurlarında cem' olunub teftişe tasaddî olundukda

Benüm haslarım mübâşirlerinden ve sancakbeyi hasların tasarruf eyleyenlerden ve zu'ama ve erbâb-ı timar ve eshab-ı evkaf ve emlâk ve mu'âf ve müsellemler olan eşhasın ellerinde olan beratların ve sûret-i defterlerin ve temessüklerin getürüb emînlerime teslim eyleyeler Ve üçer yıllık ispençe veya çift resmin viren reâyânın mufassal ve meşruh esâmi-siyle sâyir mahsulâtın defterlerin getürüb emînlerime vireler

Andan sonra emînlerim teftişe başlayub yerlü yerinde tekrar tefehhus eyleyeler Filcümle e'âliden ve edânîden benim 'unvân-ı şerifimle mu'anven berat-ı hümayunla timara ve evkafa ve emlâke mutasarrıf olanlar ben hasıl tasarruf eylemedim şimdi geldim veyahud üç yıllık hasıl almadım dirler ise 'amel eylemeyüb reâyası ittifakıyla üç yıllık hasılı tamam künhü ve hakikati ile ma'lûm idinüb bir mufassal defter eyleyüb elbetde elbetde emînlerime teslim eyleyeler Ve emînlerim dahi bundan virilen mufassal defteri huzurlarında ihzar eyleyeler Dahi erbâb-ı timar ve evkaf ve emlâk eshabı virdüğü hasıl defteriyle tatbik idüb reâyâyı dahi kemâl-i dikkat ve ihtimam üzere teftiş eyleyüb mutabık ve muvafık buldukların veya hîn-i teftişde ve tefehhusda zâhir ve rûşen olan mahsulâtın her nev'inin üçer yıllığın bir yere cem' idüb dahi üçe bölüb bir bölüğün defterlerine kaydeyleyeler

4. Ammâ kıymetlerin ta'yim eylemeyeler ve her köye cümle yazmayalar Hemen her birinin hasılı ma'lûm olunub bunda geliyecek narhları hususu benüm 'izz-ü huzur-u 'adalet mevfürîma arz olundukda anın üzerine nice baha ta'yim idersem zeylinde kaydolunub her timarın mikdarı ma'lûm oluna ve cümlesi bağlamla

5. Ve sipahiler râiyetlerin yazdurdıklarında emr-i celil-ül-kadrim

bunun üzerinedir ki yazdurur olduklarında reâyâları külliye eminim huzuruna hazır eyleyeler Ve râiyetleri oğulların dahi yazdurdıklarında büyüceklerin gösterüb küçüklerinin ismin yazdırmayalar Olbâbda sipahiler ve subaşılar gereği gibi ihtimam eyleyüb mukayyed olalar Şöyle ki sonradan emri şerifime muhalif bir kimesne gelüb benim oğlum yazdurdılar filanın büyük oğlu var idi yazmadılar diyü şikâyet ve îlâm eyleye defter bozulmaz defter ile amel olunur Feemmâ ol yazdıran sipahinin timarı ve hasılı alınub gereği gibi mu'ateb vâkı" olur bilmiş olalar

6. Ve eminlerim defter tamam olub südde-i seniye-i 'adalet bahşına gelüb bana arz olumancıya değin hiç bir ehade tezkere ve kâğıd virmeyeler ve ol husus için bundan dahi kâğıd varmıya

7. Ve hîn-i teftişde erbâb-ı timarın virdüğü defterden zâyid ispenden veya resmi çiftten veya gayrı mahsulden nesne mektûm bulunursa ketm iden sipahinin timarın mevkufa kayd idüb ve ol yerin kadısına eminlerim ismarlıyalar ki hasılı benim için zabt oluna Ve kadısı cem' eyleyüb getürüb hazine-i âmireme iysâl eyleye Ve defter tamam olub eminlerim gelicek mevkuf eyledikleri timarları esâmisiyle arz idüb timar âhara virilüb hasılın kadılar getürmedilerse taleb olunub alına Eğer bulunan zâyid bir kimesnenin sa'y veya delâleti ile olur ise bir ayruca defter tutulub anda kaydoluna ki ol kimesneler eğer bilfi'il es-hâb-ı timardan ise kifâyetine göre terakki itdürüle ve eger ma'zulinden ise hem timar virilüb hem terakki itdürüle

8. Ve ol yerin kadıları hususunda dahi emrim budur ki ol kadılık yazılıncaya değin eminlerim huzurundan eksik olmayalar Ve harici-ez-defter mezârî'den ve kurâdan ve âsiyâbdan ve gayrıdan muhassalan ebvâb-ı mahsulâtın cüz'î ve küllisinden ma'lûm olub yazılmadık nesne kodurmaya

Ve haraç olan yerlerde dahi cizye defterlerin eminlerime teslim eyleyeler elbetde elbetde virmeyince olmayalar Virmemek muceb-i 'azil ve müsted'î-i itâb-ı azimdir 'özür fayda virmez şöyle bileler Ve satılan yerlerden timarların neye satıldığı sûret-i sicillâtından bilâ ziyâde velâ noksan ketm olunmayub çıkarılıub eminlerime teslim eyleyeler Şöyle ki bir madde ve kadıdan veya nâibden telbîs zâhir olur ise eminlerim 'arz ideler kadıdan ise 'azline sebep ve nâibden ise te'dib olunub reddine ba'is ola

9. Ve yağcı ve küreci olan yerlerde yazılmadık evlâdı ve ensâbı var ise yine yağcı ve küreci kaydolunub ayruca defter oluna Ve çeltükçi

kaydolunub yazılan çeltükçi tayfasının ellerinde tohumu olan çeltükçi kaydolunub tohumusuz olan raiyet kaydoluna kefereden ise cizyesi dahi ta'yin oluna

10. Ve eminlerime dahi ferman-ı münîfim bunun üzerinedir ki ol sancakda vâki' olan mahsulât kısmından nenün gibi mahsulden öşür almugelmiştir ve salârîye nenün gibi mahsulden almugelmiştir ve hem şimdiyadeğin timarlarda ve evkafda ve emlakde dahi öşriyâtda öşür virildikten sonra salârlık neden almugelmiştir ve nevehile almugelmiştir. Söyle ki sarâhaten defter delâlet itmeye buyurdum ki her yerde boğdayda ve arpada ve daruda ve burçakda ve mercimekte ve nohudda ve sisamda ve sâyir hububâtda ve bostanda ve bağda ve kovanda ve penbede ve olan yerlerde za'franda ve ketanda ve kenevirde ve kônüldede ve anların emsâlinde şimdiyedeğin ne almugelmiştir ve defter-i 'atikde ne veçhile kaydolunmuşdur ve şimdi defterden hariç ne almur olmuşdur ve ne vakitdenberü âdet olmuşdur | her kazıyeyi ma'lûm idinüb mufassal ve meşruh ma'lûm olunan üzere bir yere kayd idüb getürüb pâye-i serir-i 'adalet masîrime 'arzedeler ben dahi ne veçhile emr idersem ol veçhile deftere kayd ideler Hiç bir müştebih nesne komayılar ve vâki' olan müştebihâtı timarlardan ve evkafda ve emlakde ve muâfda ve müsellemdede ve sâyirinde mufassal yazub hiç bir cânibe hüküm itmiyeler. 'arz olunduktan sonra ne emredersem öylece kaydedeler

11. Ve resm-i bağât ve resm-i âsiyâb-ı gallât ve âsiyâb-ı çuka ve kebe ve dalyan hususunda âdet nedir ve ne alınugelmiştir ve ne vakitde alınugelmiştir. Ve odundan ve otluktan ne alınugelmiştir ve ne vakitde alınır. Ve resm-i mâkyân ve âvenk dahi kadîmden almugelen yerlerden ne almugelmiştir ve ne vakitde alınır neferden midir ve baştineden midir mufassal deftere kayd idüb kanunnâmesinde vakit ta'yin eyleyeler

Ve bacât hususunda dahi atdan ve arabadan ve gayrıdan ne alınır nenün gibi yükden ne alınugelmiştir ol hususta almugelenden izdiyâd var mıdır var ise ne tarihten berü olmuşdur tefehhus idüb her birinin gavrma yetişüb cüz'iden ve külliden mahfî ve mestûr nesne komayub ma'lûm idinüb ayru ayru defter idüb gelicek anları dahi ayru 'arz ideler her husus benüm ma'lûmum oldukda benden emrim nice sâdir olursa defterin zahrma yazılıub kanun olub hin-i hâcetde ana müracaat olunub ve yazılan ahkâm ona göre yazıla ve cevap vimelü kimesneye ana göre cevap virile

12. Ve çeltükçilerin denkleleri hususunda dahi emrim budur ki teftiş idüb göreler dahi her denkden eshâbma ne hasıl olur ve âsiyâb resmi

virüb anlar **virmemeye** **bâis** nedir **temam ma'lum idinüb** arzeyeleyeler sonra emrim nenün üzerine olur ise öylece ideler

13. Ve her mahsulün es'ârı hususunda dahi emrim budur ki her yılın üç mertebesi vardır birisi hîn-i kabz ve birisi kıst ve biri ahir-i sene-
dir her birinin narhı nenün üzerine ise kadılardan hüccet getüreler

14. Ve zikrolunan hususlarda emr-i hümayunumla âmil olalar Gayet ihtiyat üzere olub hakk-ı sarihden 'udül eylemeyeler sonradan i'timad itdügüm kimesneler gönderüb teftiş etdirsem gerekdir Şöyle ki bir maddede nev'an kusur veya ketim ve ihmal olunub bir nesne mahfi ve mestûr kalmış veyahud telbîs olunmuş olur ise babam Hudavendigâr enârallahu burhanehu ruhiyçün her kimden vâkı' omuş olursa ehl-i mansıb ise mansıbın almağla koymayub azım belâlara uğradırım ve ehl-i mansıb değil ise siyaset itdiririn Şöyle bileler yukaruda zikrolunan tafsil üzerine tamam dikkat ve ikdam eyleyüb her hususda gereği gibi ihtimam kilub mu'avenetde dakika fevt eylemeyeler

15. Ve avâriz hususunda dahi avâriz salmur oldukda her kadılığın 'aded-i hanesi sıhhatı üzere ma'lûm olmayub 'aded-i hanenin ilmîne şid-ret-i ihtiyac olduğu ecilden buyurdum ki

Şehrin ve kasabâtın ve kurânın imamaları ve kethüdaları müzevveç ve mücerred ve pîr-i fânî ve ma'lûl ve nâ-kabil ve papaslar ve prütoporlar ne mikdardır ve çiftlik ve başına tasarruf iden mücerred dahi müzevveç makulesindendir ayrı ayrı yazub reâyây-ı timarı ayrı ve reâyây-ı evkafı ve emlâki ayrı ve olan yerde doğancı ve katrancı ve çeltükçü ve ehali-i ma'den ve ehali-i köprü ve tuzcu ve sayyadları ve ulak besliyen yerleri ve derbencileri ve ortakçıları ve mukabelesinde hid-metsüz ahkâm-ı şerife ile muâf ve müsellemlen olanları ayrı ayrı her birin ta'yin idüb mufassal ve meşruh defter eyleyüb getürüb 'arzeyeleyeler Ol vakit emrim nice sâdir olursa öyle kayd ideler

Ve reâyâdan şunlar ki yol üzerinde ve mahûf yerlerde evvelden hıfz olgelmışdir **derbend köyü** reâyâsı olub anlardan eğer bütün köyün haneleri ve eğer ba'zı yolcudan ve ulakçıdan incinüb dahi asıl yerinden kalkub varub gayrı yerlere gitmiş ola anları ol varub oturdukları yerde yazmayub asıl kendü yerlerine yazalar

16. Ve sâyir reâyâdan dahi şunlar ki asıl yerlerinden kalkub yine ol yerin civarında ve nevâhîsinde temekkün itmiş olub ve gelüb temekkün ideli on yıldan berü ola anun gibileri dahi asıl yerlerine yazalar Ve anlardan şunlar ki gelüb temekkün eyleyeli on yıl ve on yıldan ziyade ola anı oturduğu yere yazalar Feammâ şol râiyet ki bir gayrı

memleketden gelüb bir yerde temekkün itmiş ola anun gibileri heman buldukları yerde yazalar

17. Ve dahi eminlerime emr-i şerîf-i vâcib-ül-ittibaım budur ki vilâyet-i mezbûreyi kemâl-i emânet ve tamam-ı istikamet üzere kitâbet idüb bir kimesneden hedâyâ ve pişkeş ve konukluk ve gayrı nesne almayalar ve kimesneye mehîl ve muhaba itmeyüb kemâl-i 'adalet üzere yazub defter ideler Nisbetden ve gazezden ve taassubdan ictinâb idüb her hususda hakk-ı sariha tâbi' olub emânetde ve diyânetde bezl-i cehd idüb dikkat-i tâmla defter eyleyüb defterlerin dergâh-ı cihanpenâh ve bârigâh-ı se'âdet destigâhıma 'arz itdüklerinde eyledikleri emanet ve diyanet ve kifâyet ve istikamelteri muhâzâtında mezîd-i inayât-i celile-i padişâhâne ve cedid himâyât-ı cemîle-i şahinşahâneme müstehik ve se-zâvâr olub riayet olunalar inşâallahü te'alâ

18. Ve hidemât-ı meşrûhalarında me'aşları eciliyçün âdet-i kadîme ve kanun-ı 'amîme üzere her haneden ikişer akçe alınmak emreyledim ki birin emîn-i müşarünileyhe ve birin mumâileyh kâtib alub masârif ve mühimmâtlarına harç ve sarf eyleyeler Şöyle bileler 'alâmet-i şerif-i 'âlem ârâ ve adalet efzâya itimat ve itikat kılalar Cerâ zâlik ve hurrire fî tarih kezâ

I

981 TARİHLİ AYDIN İCMAL DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 289)

Vilâyet-i mezbûrede olan âdetler mürur-ı eyyâm ile ve kürûr-ı e'vam ile muhtel-ül-ehval olmağın anun dahi tahrir olunması ehemmi- mühimmâtta olduğu sebeble bu kullarına tahririn ferman buyurub hususiyle Aydın dahi vilâyet-i mezbûrede başka sancak olmak ile anun dahi müstekillen tahririm memur oldukda, imtisâlen lil-emr-il-âli liva-i mezbur emir buyrulduğı gibi istiklâl üzere uslûb-i kavim-i Osmanî ve kanun-ı kadîm-i hâkanî mucebince takrir-i reâyâ ve temessükât-ı şer'ıye ve divâniye muktezâsmca defter-i 'atik nesekı üzerine mufassalan tahrir ve beyân olunub ba'dehu işbu ceride-i feride müstemil olduğu icmal üzere şol aklâm ki kadîmi havass-ı hümayundur girü haslık üzere mukarrer edilüb ve anlardan ma'dâ havass-ı hümayuna yarar olan ifrazlarından iki sancakda yüz on yedi bin yedi yüz akçeye muâdil havass-ı

cedide dahi ilhak olunub ve şehzâde-i cıvanbaht talebekahü hazretleri havassından olanlar dahi girü cenâb-ı 'âlilerine haslık üzere kaydedilüb ammâ şunlar ki ümerâ ve küberâ ve zu'ama ve erbâb-ı timar ve eshâb-ı itibar ve dizdârân ve müstahfızân-ı kıla' ve müteka'idîn dirlikleridir anların gibiler ellerinde olan berevât-ı şerife ve evâmîr-i münîfe ve yaftalar mucebince herkesin hakları ve hisseleri me'a ziyadetin 'alâ veçh-ir-rıza mâbeynlerinde tevzi' ve tevcih idilüb ve mürur-ı eyyâm ile muhtel olan ehvâlleri dahi dikkat ve ihtimam ile kemâyenbağı tashih olunub müştebih nesne konulmayub ve şunlar ki emlak ve evkafdır defter-i 'atik ve ahkâm-ı selâtîn-i güzîn ırdvanullah-i 'aleyhim ecma'in ve sâyir temessükât-ı sahiha-i mu'tebere muceblerince mülkiyet ve vakfiyet üzerine ibka ve mukarrer kılınub hîn-i tahrirde mahmiyye-i Tire kadısı olub ba'dehu hîn-i tevzi'de mahrusa-i Kütahya kadısı olan 'abd-i hakiri kesir-it-taksir Mehmed bin Abdullah Akbınarî da'ileri emanet ve ma'rifetiyle ve zu'amâdan Rustem bendeleri kitâbeti ile bi'avnillâh-i te'alâ ve hüsn-i tevfikihî hayrile hadd-i itmâma ve mertebe-i ihtitama eriştikde gerd-i tağyir ve teshifden masun ve me'mun olduğu halde yümnile huzâne-i 'âmireye teslim olundu fi 22 Receb-ül-müreccib li-senet-i ihdâ ve semanîn ve tis'a mia felillahilhamdü 'alâ zâlik ve sallallahü 'alâ seyidînâ Muhammedin ve alihî ve sahbihî ecme'in

II

977 TARİHLİ ANKARA İCMAL DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No.214)

...Hemîşe niyet-i hayır ümmiyyetleri tarik-ı hidayet refik-i eşrâf-ı eslâf-i mülûke sülûk olub rûyi cihandan târikî ve tire rengi zulüm ve udvan züdût ve asarı guyum-i gumumu havâtır-ı insandan nâbûd olmak için ma'mure-i vilayet külliya mücceddeden kitâbet olunmak emrolunmağın memâlik-i mahmiye-i islâmiye hâreshallâhü 'anilbeliyyede sâkin olan ef-râd-ı kesire-tül- a'dadı ve her birinin keyfiyet-i ahvali ve kemmiyet-i a'mali ve mezâri' ve merâti'lerinden Beytülmale âyit olacak emvâli kalil ve kesir nakir-ü kıtmir sıdık ve savab üzere merkum Kilk-i bera'at intisab olmağa her cânibe ebâ'id ve akaribe yarar ve müstekim emin ile bir hâtibi muhasib ta'yin olundukda livâ-i Ankaranın dahi evza'ı nâmerbut akta'ı nâmazbut idüğü mesmu'ı mecmu'ı huddâm-i vâlâ makamı hazret-i padişah-ı islâm olcuk elviye-i mezburenin defâtir-i sâbıkası tecdid

ve tahrir ve cerâyid-i 'avayidi temhid ve tastir olunması hususı âsitane-i se'adet :şiyâna müteferrikaları fıkrasından padişah-ı 'âlempenahın bende-i kadimi erbâb-ı timarın za'imi fakir-i kesirüttaksîr **Mehmed Rahimi** ile dergâh-ı felek iştibah-i sultânîde mahfuz olan defâtir-i hâkani kâtiblerinden kemîne kemter Kasım efkare vilayet-i mezbure buyrulub hükm-i 'âlem muta' vârid olmağın bizzaruri ittiba' olunub imtisâlen lil-emril-'âli meşyen 'alelvech-i bittevâlî mahall-i mezbure varilub mâhüvelme'-murda bi-haseb-il-makdur ihtimam ve ikdam olunub cümle-i mahsusulât-ı a'şar ve haracı ve sâyir hukuk-ı şer'îye ve 'örfiye ve bacı kemâ hüve hakkuhu tahkik ve tetkik olunub her hususa 'alettafsil vukuf tahsil olunmağın mücmel ve mufassal meşruh ve mufassal yazılub müceddet defter olunub ba'zı kasabât ve kurâ mirilivaya ve erbâb-ı timar ve zu'amaya bilcümle sipah-i zafer penaha 'alâ kader-i merâtibihim ve haseb-i tabakatihim hisseli hissesi tevzi' ve taksim olunduğu terkim olunduktan sonra bu defter-i mücmel bervech-i eshel sebt olundu Tahriren fi yevm-il-hamis-i 'aşer şehri rebi'levvel sene seb'a ve seb'in ve tis'a mia

III

980 TARİHLİ KIBRIS DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 64)

... hazretlerinin kenef-i se'adetlerinde masun ve hükm-i saltanatlarında meknûz olan vilâyetleri teftiş ve tefehhus kılpb ref-'î bid'at-i zâlimân ve def-'î girye-i maziûmân ile mukayyed iken hâliyâ feth ve fütuhu müyesser olan cezire-i Kıbrısın akta'ı nâmazbût ve evza'ı nâmerbut istima' olunduğu sebebden kurâ ve mezârî'nin ziyade ve noksanı tahkik ve tahrir ve tâife-i reâyânın ahvalleri tashih ve tastir olunması lâzım olmağın bu bende-i ahkar ve üfkende-i kemter **Mehmed defteri** kulları ve vilâyet-i Cezâyirin tezkere emîni Halil bendelerine buyrulmağın ittibâen lilem-il-âlî kemâ hüve hakkuhû kanun-ı kadim ve şer'î müstekim muktezâsınca mahsulâtı oşür ve haracın ve sâyir 'avâyid ve fevâyid ve bâcm manend-i cevâhir-i zavâhir-i mektûmu silk-i mesâlik-i defâtire manzûm ve kavâim-i kanuniye-i kadimelerin merkum eyleyüb reyay-i bî-etvâra iktidar hasıl olub tahrir ve tashihinde bezl-i mechûd ve sarf-ı makdûr kılınub velhasıl ekall-i zamanda bu hizmetin edâsı ve bu 'ubûdiyetin müntehâsı bervech-i ecmel ve ckmel külliyâ mahsulâtı şehri ve senevisi ve hukuk-ı şer'îye ve rüsûm-ı 'örfiyesi defâtir-i se-

'adet ibtidâ-i şehinşâhîye tahrir olunub dergâh-i saadet destigâha 'arzolundu Tahriren fi yevmilâşir şehri Cemaziyelahir min şuhurı sene semânin ve tis'a mi'a min-el-hicret-in-nebeviyye

* * *

Kıdvet-ül-ümerâ-i vel-ekâbir müstecmi'-i cemi 'ilme 'âlî velmefâ-hir cezire-i Kıbrıs defterdarı olam Mehmed dâme 'uluvvuhu tevkî-i reff-i hümâyun vâsıl olıyacak ma'lûm ola ki

(1) Küffâr-ı hâkisâr zamanında cezire-i Kıbrıs re'ayası mahsulâtının kaseminden kiminden südüs ve kiminden humüs ve kiminden rub' ve kiminden sülüs alını gelüb ve cezire-i mezbûrede Parikoz (?) demekle ma'ruf tâife beğlerine her haftada iki gün beğlerine ve sipahilerine hizmet idegelüb ve re'aya ve bâliğ olmuş oğlanları kimi altmış ve kimi seksen ve kimi doksan akçe kesimlerin virdüklerinden sonra kendüleri ve oğulları ve kızları için tuz hakkı deyü beşer akçe virirler imiş ve zira'at itdikleri yerlerinden külliya kasimlerini üçde bir virürler imiş

Ve cezîre-i mezbûre re'ayasından birinin kıırağından katır olsa altmış akçe ve eğer tay olsa yirmi beş akçe ve inekleri buzağılasa beş akçe Ve âdet-i ağnâm her koyundan bir akçe ve her kuzudan bir akçe almurmuş ve cezîre-i mezbûre nâhiyelerinde Limosa ve Odım nâhiyelerinde otuz altı pâre karye bağlarının kasimlerini üçde bir aldıklarından sonra her dönüme bir buçuk akçe resmi dönüm alurlar imiş

(2) Cezire-i mezbûre re'ayası hakkında mezîd 'inâyetim mukarin olmağın zikrolunan Parikoz tâifesi her haftada bir gün miri sükkerhanelere ve ekinliklere ve sâyir lâzım gelen hidemat-ı hümâyunuma hidmet itmek ve sâyir re'aya gibi kasimleri humsden alınmak ve ispencleri otuzar akçe ve re'ayanın a'lâsmdan yüz akçe ve evsatından seksen akçe ednâsmdan altmış akçe harac ve âdeti ağnâm dahi iki koyuna bir akçe olunmak emrim olmuşdur Buyurdum ki hükm-i şerif-i vâcib-ül-ittibâ'im vüsül buldukda cezire-i mezbûreyi tamam tahrir eyledüğünde re'ayanın virgüsün tâyin olunduğun re'ayaya tenbih ve 'ilâm idüb bu hükmü şerifimin bir suretin vilâyet-i mezbûre defteri zahrına ve bir suretin sicill-i mahfûza kayıt itdüresin ki minba'd mazmûn-ı hümâyunum ile 'amel olunub emrime muhâlif re'ayadan kimesne ziyade nesne taleb eylemiye Şöyle bilesin 'alâmet-i şerife i'timâd kılaşm Tahriren fi evâ'il-i şehri cemâziyelâhır Sene semânin ve tis'a mie Bemekam-ı Konstantaniye el-mahrusa

IV

977 TARİHLİ İNEBAHTI DEFTERİ
MUKADDEMESİ(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 50)

Livâ-i İnebahtının akta'ı nâ mazbut ve evzâ'î nâmerbut istima' olunduğu sebebeden ref'-i yed-i zalimân ve def'-i giryeti mazlumân için defâtir-i kadîmesi teccid ve tahrir ve cerâyid-i mer'iyesi temhit ve tas-tir olunmak ferman olunmağın imtisâlen lil-emr-il-âli meşyen 'alelveh-i bittevâlî kanun-ı kadîm ve şer'-i müstekim muktezâsınca tahrir ve te-beyyün olunduktan sonra vüzerây-ı 'izam ve defterdârân-ı kirâm ve ağayân-ı rikâb-i bâ-ihtiram ve zu'ama ve sipahiyân ve merdân-ı kila'a 'alâ kader-i merâtibihim hasları ve timarları tevzi' ve ta'yin olunub ve reayayı zı'âfa teselli hasıl olub elhamdülillah-i hâlik-il-bilâd şükriyle şâ-kir ve zâkir oldular Bu hidmet-i bâ nasfetin edâsı ve bu tesvidin münte-hâsı bervech-i ecmel ve nehc-i eshel defter-i hâkanî kâtiblerinden emin Bostan ma'rifetile ve kâtib Mustafa kalemile itmam bulub südde-i se-'adet misâle teslim olundu Tahriren fî evâsıt-ı Cemaziyelûlâ min şuhûr-ı sene seb'a ve seb'in ve tis'a mia

V

976 TARİHLİ RUHA DEFTERİ
MUKADDEMESİ

(Başvekkâlet arşivi, No. 516)

... hazretlerinin eyyâm-ı se'adet hümâyunlarında vilâyet-i Diyârî Bekir humiyet 'an küll-i âfetin ve beliyyenin bilâd ve kılâ' ve kasabât ve bika' ve kurâ ve havass-ı hümâyûn ve ümerâ ve zu'amâ ve sipahiyâ-na müte'allik 'aşâyir ve kabâilli ve sâyir reaya ve berâyâsı ve akta' ve arazi ve mezari'i ve evkaf-ı salâtîn ve 'âmme 'alâ mâ hüvclvâkı' 'adalet ve istikametle tefahhus olunub cevâmi' ve savâmi' ve mesâcid ve meâ'-bid ve sâyir makam-ı müteberrikenin evkafı tâyin ve temyiz ve es'âr-ı gallâtı ve taksim ve tevzi'-i hises-i mahsulâtı kalem-i vasıta-i aklâmla tahrîr ve tastır olub 'izz-i huzur-ı faiz-in-nurlarına 'arz olanda makbul ve mukarrer olmak ferman olunmağın hidmet-i merkumeye emîn olan Ahmed-id-defterî ve 'Arif-il-kâtib yedlerinden mücmel ve mufassalları bi'avn-il-melik-il-'allam encam ve ihtitamı bulub Defter Hane-i hümâyuna teslim olundu

Elvâkı' fî gurret-i şehri receb-il-mürecceb sene sitte ve seb'in ve tis'a mie

VI

989 TARİHLİ İLBASAN DEFTERİ MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 66)

... Vilâyet-i Rum ilinde ilbasan sancağında vâkı' olan kasabât ve kurâ ve mersûmât-ı reaya ve mezâri' ve mer'a ve mahsulât-ı erbâb-ı timar ve zu'ama meşruh ve mufassal ve muhassel yazılıb efrâd-ı îbad-dan bir ferd hân-ı ihsan-ı sultaniden nemikdar nesne ile behremend ve sûdmend oldukları muayyen ve mübeyyen olmak hususunda hazreti padişah-ı cism-i cân el-müstağni li'ulûv-vil-cenab 'an-il-itnâb-ı fil elkab es-sultan bin sultan sultan Murad han bin sultan Selim han bin sultan Süleyman han halledallahü zilâlehu'den.. 'âlişân vârid olub livâ-i mez-bûrda olan padişah-ı zafer makrunun havass-ı hümayunu ve vüzerâ-i 'izam ve ümerâ-il-kiram hasları ve sâyir erbâb-ı timar ve merdân-ı kıla' hisseleri bilcümle timar ve emlâk her ne ise zâhir ve bahir olduğu üzere defter olunub eshab-ı timara hisseli hisseleri taksim ve tevzi' olduktan sonra terk-i tatvil ve imlâl için bir defteri icmal tahrir ve tastir olundu Hürrire bi-emanet-i Ali bin-i Aydm-ül-fakir ve 'üriza ehvâl-id-defter-i ilâ 'atebe-his-sultan zil-lil-'arş el-melikil-müste'an fî gurret-i tis'a ve semânîn ve tis'a mie ve vâkı'ün teslim-il-icmalî eddivan-ül-âli

Eshâb-ı timara hisseli hisseleri taksim ve tevzi' olduktan sonra terki tatvil ve imlâl için bir defteri icmal tahrir ve tastir olundu hurrire bie-maneti Mahmud ibni Hüsni ve bikalem ez'afülibad Hüsrev kâtib defter-i dergâh-ı âli ve arzı ahvaliddefter ilâ atebe-i essultan zillu arşilmelikül-müstean fî isna' aşer şehri Zilka'de sene seb'a ve seb'in ve tis'a mia

VII

980 TARİHLİ KÖSTENDİL DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 88)

... Amma ba'dü çün zabt-ı memâlik ve bilâd ve kıla' vesateti ha-

me-i vasıtiye menûd ve hıfz-ı mahsulât-ı erazi ve akta' i'ânet-i zerî'a-i yerâ'aye merbut olub mürur-i a'vân ve eyyam ve kürür-i şuhur ve avamla erkam ve esmâ-i defâtir-i 'atikaya teşevvüs ve ihtilâl ve a'dad-ı efrad ve cumu'-i zübür-i kadimeye tezayüd ve zeval geldüğü muhakkak olub kemmiyyet-i emval-i bika' ve kurâ ve keyfiyet-i ahval-i sipah ve reaya tecdid-i tahrirî şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olmağın vilâyetin vec-h-i mezbûr üzere tahriri umûrî hâlâ Rum ilinde tezkire emaneti hidme-tinde olan bu 'abd-i kesirittaksîr Ali bin Kasım-iş-şehir bi'ulviyy-il-ha-kir sine 'anilhata-i fittahrir kullarına ferman olunmağın misâl-i bihe-mâle imtisâl olunub liva-i mezburda havass-ı hümayun-ı hâkan-ı kiş-ver sitân ve sâyir ümerâ ve zu'amâ ve sipahiyâna müte'allik olan kurâ ve kıla' ve kasabât ve tavâif ve 'aşayir ve cema'at ve akta'-i erazi ve mezari' ve evkaf-i sevâmî ve cevâmî 'ala mâhüvelvâkı' defter olu-nub bermuceb-i kerime-i velâ tebhas-ün-hâse eşyâ'ahüm velâtektü-mülhakke bil-bâtıl-i ağrazi fasideden ı'raz ve efkârı kâsideden iğmaz olunub ta'dil-i es'ar-ı gallât ve tevzi'-i hisas-ı mahsulâtda tegafül ve te-tâvülde ihtiraz ve ihtıçab ve tarafeyn tefrit ve ifratdan ihtiyat ve içti-nab olunub bir halet-i mütevassıta üzere 'alâ sebîl-il-icmal-i vettafsil it-mâm-ı umur-ı tahrir ve tastir muvafık-ı takdir-i hudây-i kadir düşüb sene semâne ve seb'in ve tis'a mie Cumâdelâhiresinin ondokuzuncu gü-nü 'arz-ı serîr-i izzet masîre 'arzolunub me'âric-i kabule vusûl müyes-ser-ül-husul oldu...

VIII

1042 TARİHLİ KASTAMONİ MENSUHAT İCMAL DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 200)

... İşbu icmal-i mensûhât-ı Kastamoni ve gayrıda vâkı' ze'amet ve timarların çiftlikleri ve reayasının ba'zısı celâlî eşkıyâsı istilâsından ha-rab ve ba'zısı temâdî-i eyyâm ile nâyâb olduğu cihetden yirmi bin akçe mukayyed olan zeametın ekseri dört beş ve iki üç bin ve on bin akçe yazar timarların dahi galibi üç bin ve daha kalil mahsul virüb içlerinde yazısın tutar ancak yirmi otuz ze'amet ve timar kalmakla bedel ferman olundukda eshâbî edâsına kadir olmayub ve sefer teklif olundukda se-

fer eşmeğe tahammülleri olmamağla ekseri ze'amet ve timarların birağub hâli kalmakla her birinin yazuları tenzil ve tashih olunmak mühimmât-ı umur-ı din-ü devletden olmağla zikrolunan mensuhâtın defter-i icmâlde olan yazuları nısıf ve sülüs ve sülüsân üzre ve ziyade bî-hasil olanları tahammüllerine göre fûru-nihâde ve bî-hasil olmağla müstekil kılıç olmağa tahammülü olmayanları an timar diyü tenzil ile biriktirüb tashih ve tenkih olunub sâyir toprak timarları gibi mahsulleri teksir ola ki eshâbı olmayan ze'amet ve timarlar dahi yarar ve dilâver ve harb ve darba kadir cengâver yiğitlere tevcih ve teviz' olunub her biri sefer-i hümayûn-ı nusrat makrûnda hidmetde ve yoldaşlıkta bulunalar diyü düstûr-i mükerrerem müşîr-i müfahham nizâm-ül âlem vezaretle kapudan olan Çağfer Paşa edame... te'âlâ iclâlehu hazretlerine hitaben sene isneyn ve erbe'in ve elf Şavval-il-mükerrereminin evâhirinde hükm-i şerîf-i vâcib-il-imtisâl vârid olub ve lâkin mensûhat-ı mezbûrenin defter-i icmâlin tebyizi ve taht-ı râde olan erkam ve a'dâdm tenzil ve tenkih itmek için defter-i hâkani kâtiplerinden bir ehl-i kalem ve sahib-i rakam kimesne e m i n ve biri dahi k â t i b ta'yin olunmak mühimmatdan olmağla Defter-i Hâkani kâtiplerinin emekdâr ve ihtiyar ve müstekim ve dindâr ve ehl-i vukuf ve kârgüzârlarından olub deryâ kaleminde ze'ameti olan kâtib Şa'ban zîyde mecdühû hidmet-i mezburenin tashih ve tetmîmine e m i n ve zümre-i mezbûreden kâtib Mehmed zîyde mecdühû k â t i b ta'yin olunub ahsen-i vücûh ile itmama iriştirilmek için vezir-i müşâr-ün-ileyh dergâh-ı ma'delet penâha 'arz ve i'lâm itmekle mezkûrlar dahi veçh-i meşruh üzere hidmeti tahrirde olmaları için emr-i şeri-i cihan muta' erzânî buyrulmakla sâdır olan ferman-ı şerîf-i vâcib-il-imtisâl mucebince hidmeti mezbûreye kemal-i i'tidâl ile ihtimam olunub bi-hamdillah-il meli-kil-mütte'âl emr-i sultanî mucebince her birinin tahammüllerine göre olan furû-nihâdeleri itmama iriştirildikten sonra saadetlü ve şevketlü ve 'azametlü padişah-ı gerdûn vekar mâberihat eyyâmü haşmetihi kaimetü ilâ yevm-il-karar hazretlerinin rikâb-ı hümayun-ı se'adet makrûnlarına 'arz olundukda makbul-i hümayûnum olmuştur diyü hatt-ı hümayûn-ı 'izzet meşhûnları ile işbu defteri icmal mu'anven olduğuna binâen bu sahife-i enika dahî bu mahalle sebit olunub hazîne-i 'âmireye teslim olundu

Darende Mehmed arzihal edüb timarı mezbûr çürük ve bî-hasil olmağın kimesneye derdest olmayub timarı mezbûrun yazusu üç bin akçeye tenzil olunub kendüye virilmek bâbında inayet reca etmeğın defteri icmali getürdüb timarı mezbûrun bin dokuz yüz akçe yazusun kaleminle tenzil eylesin deyü bu hakire hitaben emr-i şerîf vârid olmağın mucebince sebt-i defter olundu fi 23 Zilhicce-tiş-şerife 1089

IX

992 TARİHLİ KONYA EVKAF DEFTERİNİN
MUKADDEMESİ(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 584)

Vilâyet-i Karamanda Kayseriye ve gayri sancaklarda vâki' olan evkaf ve emlâkden kurâ ve mezârî' ve çiftlik ve araziye defâtir-i kadîme muktezâsınca mutasarrıf olan erbâb-ı istihkakın ba'zı fevt olub ve ba'zıları sâbika vâki' olan tahrirlerde hazır bulunmadıkları sebeble gayibâne isimlerin mukaddemâ muharrir olanlar defterlerde kayd ve işaret edemeyüb bizzaruri defâtir-i 'atikaya tâbi' olub hîn-i tahrirde hazır bulunmayan zülyedlerin hisselerin defterde buldukları eski sahipleri üzerlerine yazub mâlikânesi kimesne üzerine yazılmayub meskûtün'anh bulduklarının yine olvechile kayd eyleyüb isimleri defterden haric kalub şer'ile vakıf ve mülkten hisseye müstahak olanlara isminiz deftere kayd olunmadı diyü kimesne dahi eylemeyüb herkes hisseli hissesine tasarruf itmek ol vilâyet halkının mu'tâdları olmağın bu def'a tahrir-i cedide kimesne rağbet itmeyüb vakıf ve mülkleri tahrir olunduğu mahalde gelmeyüb ba'de zamanin mevkufcular dahil itmek ve timara virilmek havfinden tashih için sonra geldiklerinde ellerinde salâtin-i maziyeden mülknâme ve mukarrernâme ve ahardan kendülerine intikale ittisal üzere kavi temessükleri olmayub ancak vakıf ve mülke mutasarrıf olduklarına ba'zıları kadılarından mektuhlar ve ba'zıları sicil sûretleri ibrâz eyleyüb bir karye ve mezra'ada olan cümle müşterekler me'an gelmeyüb vakfiyet da'vâ idenlerin biri evlâda meşrutdür diyüb biri annın hilâfı ebnâyâ şart olunmuşdur diyü husumet idüb mülkiyet da'va edenlerin biri ecdadımızdan irs-i şer'le bana muntekil olmuşdur diyüb biri şer'le iştirâ olunmuş mülkümdür diyüb birbirine muhalif meşkûk ve mübhem da'valar çok vâki' olduğu 'arz olundukda senden mukaddem muharrir-i sâbık olanlar bu makule evkaf ve emlâke müte'allik olan aklâmı 'âdet-i kadîme mucebince ne üslûb üzere tahrir itmişler ise sen dahi ol vech üzere kayd eyleyesin herkes ellerinde şer'î temessükleri ile kadîmden tasarruf idegeldikleri üzere evkaf ve emlâki berkarar-ı sâbık istihkaklarına göre tasarruf eyleyeler diyü hükm-i şerif sadaka olunmağın cehd-i belîğ ve sa'y-i bîdiriğ kılımp 'alâ kader-it-tâka sıhhatime ittıla' hasil olan evkaf ve emlâk tashih olunub sıhhati üzere kayd olunub hasmî hazır olmayub ve temessüğü görülmeyenler defter-i 'atıkm tıbkınca kayd olunub emr-i şerif mucebince herkes ellerinde olan şer'î temessükleri ile kadîmden tasarruf idegeldikleri evkafı ve emlâki berkarar-

sâbık istihkaklarına göre tasarruf etmeleri şer'-i şerife havâle olunub bu husus için vârid olan hükm-i şerif sureti bu mahalde kayd olundu

Suret-i hükm-i şerif:

Kıdvet-ül-ümerâ-i vel-ekâbir müstecmi'ü semi'ilme'âlî velmefahir zülkadr-il-etem vel-fahr-il-eşem el-muhtess-ı bi-mezîd-i inayet-il-meli-kila'lâ Karamanda hıazâne-i âmirem defterdanı olub vilâyet-i mezbûrenin müceddeden tahrir ve tevzi'i ferman olunan Mustafa dame 'uluvvuhu tevki'-i refi'-i hümayun vâsil olıycak ma'lûm ola ki dergâh-ı mu'alâma kazâyâ defteri gönderüb Kayseriye sancağında vâki' olan evkaf ve emlâkdan ba'zı kurâ... mürur-ı zamanla tebdil ve tagyir olub köhne defterlerde isimleri mevcut olmayub mutasarrıf olanların ekseri sâbika vâki' olan tahrirlerde hazır bulunmadıkları sebebden gaibâne isimlerini mukaddemâ olan muharrirler defterlerde kayd ve işaret idemeyüb bizzarur defâtir-i 'atika tabi' olub meskûtün'anh buldukların olvechile yazub ve ba'zıları defter buldukları kimesnelerin üzerlerine kayd idüb isimleri defterlerden haric kalub şer' ile vakıf mülkden hisseye müstahak olanlara isminiz kayd olunmadı deyü dahl olunmayub hisselü hissesin tasarruf etmek âdet-i kadîmeleri olub bu def'a tahrir-i cedide dahi kimesne rağbet etmemekle gelmeyüb ha'dehu mevkufcular dahi idüb veya timara virilmek havfinden ardınca gelüb ellerinde selâtin-i maziyeden mülknâme ve mukarrernâme ve kavi temessükleri olmayub ancak vakıf ve mülk tarikiyle mutasarrıf olduklarına kadılardan mektub ve sicil suretleri getirüb deftere kayd olunmasın ibrâm iderler ve bunlardan ba'zı vakıf ve mülk sahihlerinin isimleri defter-i cedide kayd olunmamağm mufassâl defteri mucebince mahlûldir deyü ba'zı sipahiler berat etdirdüb hâlâ vakıf ve mülk sahipleri ol timar alan sipahilerin muvacehelerinde vakfiyet ve mülkiyetlerin isbat etmekle ibrâz eyledikleri sicil sureti ile bilfi'l timar olan evkaf girü defterde vakıf ve mülk kayd olunur mı bu makule vakıf ve mülk mufassaldan timar alub berat idenler timarlarına mutasarrıf iken defâtir-i kadîmede vakfiyet ve mülkiyetimiz mukayyedir diyü Ebülfazıl tahririnden berü elimizden bâvech alunduğın isbâta kadirleriz şimdiye değın sagirler idik ve mani'-i şer'imiz olmakla da'va etmemişdik deyü hâlâ da'vâ itmek mürad eylediklerin ve ba'zı vakıfnâme ibrâz idenlerin birisi evlâda meşrutdur ve birisi ebnâya şart olunmuşdur diyü husumet idüb ve mülkiyet da'va idenlerin birisi irs-i şer' ile bana intikal etmişdir ve birisi şer' ile iştirâ olunmuş mülkümdir diyüb birbirine muhalif da'vâlar idüb ve bir karye ve mezre'ada olan cümle müsterekler me'an gelmeyüb ha-

sımları hazır olmamakla maslahatları hak üzere görölmeğe ve defterler pâk ve temiz tashih olunmağa imkân yokdur diyü 'arz eyledüğün ecilden muharrir-i sâbık olanlar tahrir idegeldikleri üslûb üzere sen dahi defter-i cedit-i hâkaniye kayd ve tahrir eylemek emredüb buyurdum ki hükm-i şerif-i vâcib-ül-ittibâ'im vardukda bu bâbda gereği gibi mukayyed olub ferman-ı şerifim üzere senden mukaddem muharrir olanlar bu makule evkaf ve emlâke müte'allik olan aklâmı âdet-i kadîme mucebince ne üslûb üzere kayd ve tahrir eylemişler ise sen dahi defter-i cedit-i hâkanide mahallerine ol vech üzere kayd ve sebt eyleyüb herkes ellerinde olan şer'î temessükleri ile kadîmden tasarruf idegeldikleri evkaf ve emlâki ber-karar-ı sabık istihkaklarına göre tasarruf eyleyeler Şöyle bilesin 'alâmet-i şerife i'timad kılasın Tahriren fî evâil-i rabi'ulahır sene isnâ ve tis'in ve tis'a mia

X

987 TARİHLİ KENGARİ EVKAF DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 578)

Üslûb-ı defter-i evkaf-ı liva-i Kengari

Hîn-i tahrirde gelüb temessükleri görülen evkaf sahihlerinin temessükleri görüldüğü mahallinde zikrolundu Tahrir-i cedide gelmeyüb temessükleri görölümeyen vakıfların defter-i cedide heman defter-i 'atikm tıbkı nakl olundu Ve livâ-i mezburda vâkı' olan evkafın külliyyen bâdihevâları defter-i 'atikde tamamen yazulduğı 'arz olundukda kadîmî mu'tâdları tağyir olunmayub olıgeldüğü üzere tasarruf olunmak ferman olunmağın Kengiri nâhiyesinde Ahlatcık nâm karyeden gayrinin bâdihevâları vech-i meşruh üzere defter-i cedide kaydolundu Kemakân olıgeldüğü üzere amel oluna reaya ahvâline müte'allik hususlarda Kengiri mufassalî zahrmda tastir olunan kanuna müracaat oluna Ve livâ-i mezbur evkafının icmal defteri kadıasker cânibine teslim olunmuşdur

XI

982 TARİHLİ AYINTAB DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 161)

... Hâlâ culûs-ı se'adet me'nûslarında her vilâyet müceddeden hıl-

'at-i kitâbetle muhalla' olgelmek 'âdet olduğu cihetten vilâyet-i 'Ayın-tâbın dahi cümle a'şar ve akta'ı hesap olunub pâk olunmağın bir kâ-tib-i muhtâr ihtiyar olunmak ferman-ı şerif olunmağın bu fakir-i hakiri kesir-it-taksir nâmı Mehmed bin Mahmud eşşehir bi-Merâmî em â- n e t e ve Mustafel Mar'aşî nâm kulları kitâbete ta'yin olu- nub ber muceb-i emr-i 'âlî vilâyet-i mezburenin vaki' olan a'şarm tahrir ve cümle zu'ama ve erbâb-ı timarının timarların tevcih ve takdir idüb getirüb âsitane-i â'lâ ve bârigâh-ı mu'allâya hicret-i hazreti sey- yid-il-enbiyânın sene isnâ ve semânın ve tis'a mie sının Cemaziyelâhı- rası evâhirinde teslim olunub tetmîm kılındı

Bu defter dilerim tâ haşrolunca

Ola makbul-i erbâb-ı me'asır

Düşürmiyeler anı dillerinden

Riayet idüb eshâb-ı mefahir

* * *

İKİNCİ SELİM ZAMANINA AİT ADANA DEFTERİNİN MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 114)

Bir padişh-ı kerîm ve bir şehinşah-i selîm'dir ki bir kuluna zerre denlü iltifatı olsa zirve-i a'lâya ve fevk-al-'ulâya 'uruc itdürüb rûy-i ze- minde bir Mısır sultanlığın ve vilâyet hanlığın 'atâ ider Ve bir hus- rev-i zaman ve bir tehimten-i devrândır ki nîze-i kalemlle 'âlemi zabt ve düşmeni mülkini tığ-ı hışımla mülkine rabtetmişdir 'Âlem-i şeca'atin çeker sipah-i cülâlezarınm gayeti ve tûğ-ı şevketin götürür kevkebe- i bende-i encüm şunârının nihayeti yoktur Ammâ (kalemi zerin nîgeh- dar-ü şimşîrzen) mucebince erbâb-ı aklâma küllî ri'ayeti ve erbâb-ı er- kama lâyu'at himayeti olub nicesine cümhur-ı umûr-ı vilâyeti mûkar- rer ve musammem kılmıştır 'Alelhusûs ol cümleden olan ez'af-ı nâmı divan-ı hümayûn-ı se'âdet makrûnında olan kâtib M e r â m î bende- sine vilâyet-i Adananın defâtiri muhtel ve ahvâli mu'allel evzâ'-ı kale- mi nâ-merbut ve akta'-ı rakamı nâ-mazbut olmağın icrây-i kavanîn-i vi- lâyet-i Osmanî ve iyka'-i âyin-i kaide-i sultanî ya'ni ref'-i bida'-ü sitm ve def'-i mehâyif-ü elem lâzım-ı cemî'-i ümemdir kavlini mu'azzez ve mûkerrem ve müşerref ve muğtenem buyurmağın bu bende-i kemîne ve çâker-i dirîne dahi imtisâlen-lil-emr-il-aziz-il-âlî meşyen alelvech-i bittevâlî varub hidmet-i mezbûrede kaim ve edâsında mütehattim ol- mağı farz-ı lâzım bilüb 'alâ vüs'ilkader-i vettâka emanet ve istikamet ile tahrir-i vilâyete bidayet eyleyüb vilâyet-i mezbûrenin vâkı' olan a'şar ve haracı velhasıl sâyir umurla bâcı kemâyenbağî meşruh ve mu-

fassal ve ma'dut ve muhassal yazılıu ve bâb-i tevcihde semt-i vecih zuhura getirüb zu'ama ve sipah-i hazret-i padişah-ı gerdûnpenah 'âlâ-merâtib-i tabakatihim ve haseb-i derecatihim (mertebe-i merd be-mikdar-i merd) mücebince her biri bir mertebe ile müretteb umûr-ı maslahatları nice riayetle mühezzeb kılındı ve umûr-ı muazzama-i mesfûre ve ahval-i mükerreme-i mebrûre ba'de mürûr-il-eyyâm ve isre güzerân-i a'vâm ma'lûm-ı has ve 'âm olunsun içim tarih-i zamanı defter-i cedid-i hâkanî zahrma sebt ve sahife-i sultanî kenârına ketb olundu Ümid-i bende-i bî-irtiyâb cenâb-ı hazret-i padişah-i valameâb-i gerdûn tınâb-da ki matla'-i âfitâb-ı âlemtâb-ı inâyât ve meşrik-i mâhitâb-i pürtâb-ı himayât-dan oldur ki enzâr-ı inâyâtla menzur ve iysâr-ı himâyâtla me'sûr-i mâbeyn-el-ahrâr-i vel-'ibâd meysûr-ül-murad-ı şeref-i i'zaz ve tahsis-i imtiyazla müşerref ve mümtâz ola bi-hurmet-i eşref-il-verâ amin ve huvelmu'in

İrîştî çünkü itmama bu defter	Resulün hicretinin bir yılında
Sorarlarsa eğer şehrini anın	Rabiaynın Rabî'ulevvelinde
Meramî sâl-i tarihi budur kim	Tamam oldu dokuz yüz sekseninde

XII

993 TARİHLİ BİRECİK DEFTERİ MUKADDEMESİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü,
No. 173)

... Hazretlerinin emr-i âlileri mücebince livâ-i Birecik tahriri Ceble sancağından ma'zul olan Ahmed bey bendeleri e m â n e t i ile divan-ı hümâyûn kâtiblerinden kâtib 'Abdi kulları k i t a b e t i ile livây-i mezbur tahrir olunub muhasebesi südde-i se'âdete gelüb pâye-i serir-i 'âlem masîre 'arz olundukda tevzi' emr olunub tevzi' iderken defterler âsitâneye gelüb bir mikdar sipahi dahi bâki kalmıgın tekrar tevzi' ve tashihi bir müstekim kullarına ferman olundukda dergâh-ı mu'allâdan sâbıka defter emini olan kıdve-tül-emâcid vel-ekârim câmi'ül-mehamid velmekârim Ali dâme mecdühû tevzi' ve tashihi bâbmda emr-i celil-ül-kadr vârid olmağın ber müceb-i emr-i 'âlî tevzi' ve tashihde bezli-i makdur ve sa'y-i meşkûr sarf idüb eğer havass-ı hümâyûn ve ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı timar ve müstahfızân-ı kıla'dır herkesin hisselerin mümkün olduğu mertebe hak ve adi üzere tevzi' ve taksim itdükden sonra işbu defter-i mufassal-ı cedid müsveddeden kâtib-i mezbûr kalemîyle beyaza çıkub 'atebe-i 'ulyâya teslim olundu Tahriren fi evâhîr-i Zil-hicce 993

1006 TARİHLİ KARAHISAR-I ŞARKİ DEFTERİ MUKADDEMESİ

... den ferman-ı cihansitân-ı sultanî varid olub mazmûn-ı meymûnunda Arz-ı Rum beyler beyliğinde vâki Karahisar-ı Şarkî sancağı sene sitte ve elf tarihinde tahrir olunub defter-i mufassal beyaz olmandan bi-emrillâh-i te'âlâ kâtib-ül-vilâye fevt olmağla havass-ı hümâyûn ve mirilivâ ve zu'ama ve erbâb-ı timar karyeleri reayası birbirleriyle mahlût olub mahsullerine gadir ve reaya ahvaline ihtilâl terettüb itmeğin defter-i mufassalın dahi beyazı 'abd-i efkar kâtib Kasım bendelerine ferman olunmağın kudret ve takat yettikçe....

XIII

980 TARİHLİ HÜKÜM DEFTERİ

(Başvekalet arşivi.)

1. Diyaribekir beylerbeğisine ve hıvâne-i 'âmiremin Diyaribekir cânibi defterdârına hüküm yazıla ki Hâliyâ mektub gönderüb vilâyet-i Diyaribekir mukaddemâ müceddeden tahrir olundukda ba'zı sancağa ve zu'amaya mahsus karyeleri muharrir-i vilâyet ilhak idüb ol makulelerin ba'zı mahsulleri mîriye râci' olub ümenâ miriyçün zabt ve kabz eylemek lâzım iken ümerâ ve zu'amâ mâni' olub kendüleri zabt ve kabz idüb edâsında muhalefet iderler

2. Ve bundan gayrı ba'zı erbâb-ı timar tezkerelerin gönderüb berat eylemek lâzım ve mühim iken berat itdürmemek sebebiyle timarları mahsulü miri cânibine râci' olub mîriyçün zabtolunmak mühim olmağla taleb olundukda anlar dahi te'annüd iderler

3. Ve ba'zı ümerânın sancakları tebdil olunub ahar sancağa müteveccih olduklarında bir ahar sancak beyinin tahvîli hükmi gelinceye değin mâbeynde vâki' olan mahsul mîriyçün zabt olunmak mühim iken zabt ettirmezler Bu hususlar lâzım-ı 'arz olmağın 'arzolundu diyü bildirmişsiz İmdi buyurdum ki hükmi-i şerifim vardukda 'arızınız mucebince ber muceb-i defter-i vilâyet mîriye âid ve râci' olan karyelerin mahsulün ümenâya ohgelen 'âdet ve kanun üzere mîriyçün zabt ettiresiz Ümerâ ve zu'amâ bî-vech dahl ve te'arruz itdirmeyesiz ve tezkerelerin kanun üzere berat itdirmeyüb hilâf-ı emir tezkere ile timar tasarruf idenlerin timarları mahsulün ohgelen kanun üzere mâbeyn eminelerine mîri için zabt itdiresiz ve ümerânın kanun üzere mevkufa ve mâ-

beyne âid olan timarları mahsulün kanun üzere mâbeyn için zabt itdürsüz kimesneye hilâf-ı emir ve kanun bî-vech te'allül ve 'inad itdir-meyesüz şöyle bilesüz Tahriren 23 Ramazan sene 980

XIV

982 TARİHLİ HÜKÜM SURETİ

(Başvekâlet arşivi, 26 numaralı Mü-himme defteri, sf. 125)

Bağdad muharriri defterdârı Celil beye hüküm ki âsitâne-i se'âde-time gönderdiğün icmâl sureti mucebince Hille sancağı müceddeden tahrir olundukda doksan altı bin altı yüz otuz beş akçe ifrâzı ve Aneh sancağının seksen dört bin altı yüz seksen yedi akçe ifrâzı zâhir olduğun i'lâm eylemişsin İmdi Hille sancağının ifrâzı sancak beyinin noksanı için virildikten sonra bâki kalanı Aneh sancağının ifraziyle münasib ise ilhak olunub hassa yaramaz ise eli emirlü lere virilmek emr idüb buyurdum ki vardukda göresin Hille sancağının ne mikdar noksanı var ise müceddeden zâhir olan ifrâzdan bedelin tevcih eyleyüb tezkeresin viresin bâki kalan ile Aneh sancağının zühur iden ifrâzını hassa münasib ise has idüb değil ise eli emirlüye tevzi' eyleyesin

XV

982 TARİHLİ BIGA DEFTERİ

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, No. 79)

Ber muceb-i ferman-ı padişahî livâ-i Biganın müceddeden tahriri ferman olunub tahrir olundukda haricî-ez-defter olub eshâbı ma'lûm olmayan reaya kanun-ı kadîm ve ferman-ı padişahî üzere oturdukları yerlere reaya kaydolduklarında bunların hasılın havass-ı hümayun için haymana emînleri zabt idegelmiştir Bedel-i has virilmeyince kaydolunmasun deyü mefhar-ül-emâcid vel-ekârim Anadolu defterdarı olan Mehmed Çelebi tarafından mu'areza vâki' olmağın yirmi altı bin beş yüz akçe cedit has virilüb pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda makbul tutulub ta'yin olunan havassın sureti müşâr-ün-ileyh defterdar cânibine teslim olundukdan sonra livây-i mezbûrda vâki' olan harici-ez-defter reaya âsûdehal ve ferağ-ı bâl üzere olub devam-ı devlet-i padişahîye meş-

gul olsunlar için ber mucceb-i ferman-ı 'âli oturdukları yerlere reaya kayd olundukları ecilden yuku'u üzere şerh virildi

* * *

Kanunnâme-i livâ-i Biga ber mucceb-i ferman-ı hümâyûn her vilâyetde câri olan kanun ma'lûm olmak için defterün zahrında yazılmak lâzım ve mühim olmağın hâliyâ livâ-i Biga ketb olundukda min-ba'd 'amel olunmak için beyân olunan kanun budur ki zikr olunur

— Devamı var —
